

CORPUS IURIS CANONICI – NASTANEK IN POMEN SREDNJEVEŠKE ZBIRKE CERKVENEGA PRAVA V KLASIČNI DOBI KANONISTIKE

Vid Žepič,

*magister prava, asistent na Katedri za pravno zgodovino Pravne fakultete
Univerze v Ljubljani, doktorski kandidat na Pravni fakulteti Univerze v
Ljubljani*

1. UVOD*

Quell' altro fiammeggiare esce del riso
di Grazian, che l'uno e l'altro foro
aiutò sì che piace in paradiso.¹

V Evropi sta se od 12. stoletja naprej prepletali pravni tradiciji rimskega prava (*ius Romanum*) in kanonskega prava (*ius canonicum*). Jurist je po uspešnem zaključku pravnega študija pridobil akademski naziv bodisi »doktorja zakonov« (*doctor legum*) bodisi »doktorja kanonov ali dekretov« (*doctor canonum vel decretorum*). Najpozneje v 16. stoletju pa se je na pravnih fakultetah po Evropi izoblikoval enotni akademski naziv »doktorja obeh prav« (*doctor iuris*

* Besedilo je pripravljeno na podlagi dela seminarske naloge *Ius Romanum iure canonico emendatum*, ki jo je avtor pripravil na doktorskem študiju rimskega prava na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.

¹ »Ta drugi, ki se smeje na obódi, Grazián je, ki je bil obe pravici spojil, tako kakor nebesom godi.« Dante, Božanska komedija, Raj 10, 103 (v prevodu A. Capudra).

utriusque),² saj sta postali obe pravni tradiciji tako prepleteni,³ da je bilo poznavanje »obojeja prava« (*ius utrumque*) bistveno merilo juristove odličnosti:

[I]us canonicum & ciuile sunt adeo connexa, vt vnum sine altero vix intelligi possit. vnde dicit Baldus⁴ in proemio decretalis. quod iuris canonici sanctitas, iuris ciuilis sublimitate decoratur: & iuris ciuilis maiestas, canonum autoritate firmatur: & qui non sapit in vtroque, non habet tantam dulcedinem. Ideo laudandus est is, qui in vtroque studuit, potius quam vitio dandus, nam vnum propter aliud coruscat, & magis timetur. & sicut ex medicina & philosophia fit perfectus medicus, ita & sciens ius canonicum & ius ciuile efficitur perfectus iurisconsultus: & nisi quis sciat canones cum legibus, non potest practicam iudiciorum cognoscere.⁵

»[K]anonsko in civilno pravo sta tako povezani, da je eno komaj mogoče razumeti brez poznavanja drugega. Baldus v uvodnem poglavju [komentarja] k Dekretalom pravi, da je častitljivost kanonskega prava okrašena z vzvišenostjo civilnega prava in da je veličina civilnega prava podkrepljena z avtoriteto kanonov ter da tisti, ki ne pozna obeh prav, nima slasti za pravo. Hvalo in ne graje si zasluži tisti, ki je poučen v obeh pravih (*qui in vtroque studuit*). Eno se namreč lesketa le zaradi drugega in drugo se spoštuje le zaradi prvega. Kakor le s poznavanjem medicine in filozofije nastane popoln zdravnik, tako doseže popolno pravno znanje le tisti, ki pozna tako kanone kot zakone. Kdor ne pozna kanonov skupaj z zakoni, ne more spoznati pravosodne prakse.«

Kanonsko pravo (*ius canonicum*) označuje v širšem smislu avtonomno pravo Katoliške cerkve, v ožjem smislu pa srednjeveško učeno pravo, zraslo iz cerkvenih in rimskih pravnih virov, ki je v svojem bistvu delo sholastične cerkvenopravne znanosti (kanonistike) in ki je bilo v 16. stoletju zbrano v delu *Corpus iuris canonici*.⁶ Grška beseda kanon (κανών, lat. *canon*) dobesedno

² H. Lange in M. Kriechbaum, nav. delo, str. 1. Danes se naziv *doctor iuris utriusque* podeljuje v Würzburgu, Heidelbergu in Münchnu (Schultz in drugi, nav. delo, str. 63). Okrajšava akademskega naziva *magister legum* (LLM), ki zlasti v angloameriškem svetu in nekaterih evropskih državah označuje magistra prav(a), dolguje svojo rodilniško množinsko obliko *legum* dejstvu, da so novoveški študentje prava redno študirali »obe pravi«. V Nemčiji se kot pogovorni izraz za pravni študij še danes uporablja množinska oblika »Jura« in ne – kot denimo v Avstriji – edninska oblika »Jus«. Prim. tudi z znanim rekom *iura novit curia*, kar v prevodu dobesedno pomeni, da sodišče pozna »prava«.

³ F. Calasso, nav. delo, str. 407, je preplet kanonskega in rimskega prava opisal kot »il connubio tra il diritto romano, *lex mundana* per eccellenza e la *lex ecclesiastica*.«

⁴ *Nam iuris canonici sanctitas iuris ciuilis sublimitate decoratur, & e conuerso iuris ciuilis maiestas canonum autoritate firmatur, & unum propter aliud coruscat, & magis timetur.* Baldus de Ubaldis, nav. delo, str. 3a.

⁵ P. Rebuffus, nav. delo, str. 431, r. št. 14.

⁶ R. Kušej, nav. delo (1927), str. 12.

pomeni ravnilo ali merilo (pravilnega ravnanja), v prenesenem pomenu pa vodilo, pravilo in predpis. V pomenu cerkvenopravne norme, ki je bila anti-pod posvetnega zakona (*vóμος* oziroma *lex*), so besedo *canon* prvič uporabili na antiohijskem koncilu leta 341,⁷ opredeljena pa je bila tudi v Gracijanovem Dekretu:

D. 3 d. a. c. 1, § 1: *Ecclesiastica constitutio canonis nomine censetur.*

»Šteje se, da se cerkvena določba imenuje kanon.«

D. 3 c. 1: *Quid sit canon. Canon grece, latine regula nuncupatur.*

»Kaj naj bi bil kanon. Kanon se imenuje po grško, latinsko 'pravilo' (*regula*).«

Srednjeveško kanonsko pravo ni bilo samozadosten pravni sistem, saj se je precej opiralo na recipirana pravila rimskega prava, ki so bila zajeta v Justinijanovi kodifikaciji.⁸ Da je bilo v praksi že zaradi njegovega velikega obsega pomembnejše poznavanje rimskega prava izhaja iz reka, da »civilist brez kanonista velja malo, kanonist brez civilista pa ne velja nič« (*civilista sine canonista parum valet, canonista sine civilista nihil*).⁹

Poslanstvo kanonskega prava v razmerju do rimskega prava bi lahko vzporejali s Kristusovim odnosom do Stare zaveze. Kristus je namreč učil, da postave ali prerokov ni prišel razvezat, temveč le dopolnit.¹⁰ Tudi kanonsko pravo rimskega prava načeloma ni odpravljalo, marveč ga je dopolnjevalo. To je bilo mogoče doseči že z novo interpretacijo starih rimskih pojmov. Tako so kanonistično preobleko rimskih pravil srednjeveški juristi dosegli z interpretacijo pravnih standardov kot so dobra vera in poštenje (*bona fides*), usmiljenje (*miser cordia* oziroma *pietas*), prizanesljivost (*clementia*), človečnost (*humanitas*)¹¹ in pravičnost (*aequitas*). Slednja si je kot kanonična pravičnost ali kanonična pravičnost – *aequitas canonica*¹² – v srednjem veku izborila primat vodilnega na-

⁷ M. Schmoeckel, nav. delo, str. 34 in nasl.

⁸ U. Wolter, nav. delo (1975), str. 4.

⁹ Po Penningtonovem mnenju (nav. delo, str. 251, op. 9, in str. 254) je bil avtor reka Ludovicus Pontano Romanus (umrl 1439), ki je v italijanščini zapisal: »Io ti dico che legista senza capitulo vale poco, ma lo canonista senza lege vale niente.« V latinščino je rek predstavil Hendrik Zoesius.

¹⁰ Mt 5, 17: Μη νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας: οὐκ ἦλθον καταλῦσαι ἀλλὰ πληρῶσαι.

¹¹ U. Wolter, nav. delo (1975), str. 7; C. Hohenlohe, nav. delo, str. 120–131.

¹² *Aequitas canonica* je v Zakoniku cerkvenega prava (1983) opredeljena takole: can 19: *Si certa de re desit expressum praescriptum legis sive generalis sive particularis praescriptum aut consuetudo, causa, nisi sit poenalis, dirimenda est attentis legibus latis in similibus, generalibus iuris principiis cum aequitate canonica servatis, iurisprudencia et praxi Curiae Romanae, communi constantique doctorum sententia.* (»Če za kakšno stvar ni izrečnega ne splošnega ne območnega zakonskega predpisa ali običaja, je treba zadevo, če ne gre za kazensko, presojati z upoštevanjem zakonov, izdanih za podobne stvari, po

čela pravnega reda, ki je zahtevalo, da se pri iskanju konkretne pravne rešitve upoštevajo vse okoliščine primera in ne nujno togega abstraktnega zakonskega pravila.¹³ Pomenila je tudi podlago za preseganje prestrogih pravnih pravil (*rigor iuris*) in za zapolnjevanja pravnih praznin.¹⁴

Kanonistika je na posvetnem področju odločilno vplivala predvsem prek učnega rimsko-kanonskega postopka, izpopolnjenega kognicijskega postopka poznega rimskega dominata.¹⁵ Temeljna vira za spoznavanje cerkvenega postopka sta bila Tancredov *Ordo iudiciorum* (1216) in Durantisov *Speculum iudiciale* (1271).¹⁶ V rimsko-kanonskem postopku sta dosledno veljali načeli pisnosti in instančnosti. Po sklepu četrtega lateranskega koncila (1215) so morali cerkveni sodniki dosledno protokolirati vsa procesna dejanja (*quod non est in actis non est in mundo* – »česar ni v spisih, ni na svetu«), kar je bilo povezano predvsem z zagotovitvijo preverbe sodnih odločitev na različnih instancah. Cerkev je zgodaj prepovedala iracionalna dokazna sredstva, kot so ordalije (denimo sodni dvoboj) ter jih nadomestila z dokaznimi pravili. Ta so sodniku narekovala, kdaj sme šteti dokaz z racionalnimi dokaznimi sredstvi (na primer z listinami, pričami ali prisego) kot polnovreden dokaz. Procesno vodstvo je bilo v rimsko-kanonskem postopku načeloma v rokah izključno učenega sodnika in ne laičnih prisodnikov (sodinov).¹⁷ Prek postopka je Cerkev vpeljala številne novosti zlasti v materialno civilno in kazensko pravo. Kanonsko pravo ni veljalo zgolj za klerike, temveč v spiritualnih in mešanih zadevah, za katere so bila pristojna cerkvena sodišča, tudi za laike.¹⁸ Vplivi cerkvenega prava so segali v sam ustroj posvetne oblasti. Cerkev je namreč s svojimi doslednimi zahtevami po spoštovanju postopka in z racionalno birokratsko strukturo po-

splošnih pravnih načelih in upoštevati kanonično pravšnost, pravno znanost in prakso rimske kurije ter splošno in ustaljeno mnenje učiteljev.«).

¹³ C. 25, q. 1, c. 16 § 4: *aequitas, quae est mater iustitiae*.

¹⁴ O pojmu kanonične pravičnosti, ki jo po vsebinski plati opisujejo kot konglomerat aristotelijanskega pojma *ἐπιείκεια*, rimske *aequitas* in patrističnega usmiljenja (*miseri-cordia*), glej E. Wohlhaupter, nav. delo, str. 56; P. Landau, nav. delo (1994); U. Wolter, nav. delo (1975), str. 45; C. Becker, nav. delo (2008), stolp. 587–592; o rimski *aequitas* glej J. Kranjc, nav. delo (1990), str. 147–150.

¹⁵ Temeljno delo o rimsko-kanonskem postopku je D. Nörr, nav. delo. Glej tudi W. Hartmann in K. Pennington (ur.), nav. delo; M. Schomeckel, nav. delo, str. 211–231; F. Wieacker, nav. delo, str. 182–189; in P. Oestmann, nav. delo, 115–125. O kognicijskem postopku poznega rimskega dominata glej M. Kaser in K. Hackl, nav. delo, str. 517–644.

¹⁶ S. Schlinder, nav. delo, str. 111 in nasl.

¹⁷ X. 1, 4, 3: *Non valet consuetudo, ut in causis ecclesiasticis dictum populi pro sententia teneatur* (»Ne velja običaj, po katerem bi se v cerkvenih zadevah izrek ljudstva štel za sodbo.«)

¹⁸ Vprašanje pristojnosti srednjeveških cerkvenih sodišč presega namen pričujoče razprave. O tem M. Schmeckel, nav. delo, str. 213.

menila zgled posvetni oblasti.¹⁹ Pomen Cerkev v srednjeveški družbi je največji angleški pravni zgodovinar Maitland opredelil takole:

»Srednjeveška cerkev je bila država. («The medieval church was a state.») [...] Česa bi ne imela, kar bi morala imeti država? Ima zakone, zakonodajalce, sodišča, odvetnike. Posluhuje se fizične sile, da sili ljudi k spoštovanju svojih zakonov. Vzdržuje zapore. V trinajstem stoletju, čeprav nekoliko obotavljajoče, izreka smrtno kazen. Cerkev ni prostovoljna družba. Če se ljudje vanjo ne rodijo, so vanjo sprejeti s krstom. Če jo poskušajo zapustiti, so obsojeni zaradi *crimen laesae maiestatis* in jih pogosto čaka sežig na grmadi. Cerkev se vzdržuje z neprostovoljnimi prispevki, z desetino in z davki.«²⁰

Po Maitlandovem mnenju je srednjeveška Cerkev ustrezala vsem trem Jellinekovim prvinam državnosti.²¹ Njena jurisdikcija se je raztezala nad krščeni prebivalci krščanske Evrope (*res publica Christiana*), ki je bila pod *grosso modo* učinkovito papeško pravosodno oblastjo. Kanonsko pravo je bilo naddržavno pravo z ambicijo univerzalne veljave. Prisilna izvršba cerkvenih pravil je bila v razmerah omejenih logističnih zmožnosti in ozemeljske razdrobljenosti posvetnih ozemelj učinkovitejša od prisilne izvršbe sodb posvetnih sodišč.²² Najdaljnosežnejša cerkvena sankcija je bila izobčenje (*excommunicatio*),²³ ki je vernika izključilo iz cerkvenega občestva. V praksi je to pomenilo, da mu je bil odtegnjen prejem zakramentov in prepovedana udeležba na verskih obredih.²⁴

Razmerje med civilnim in kanonskim pravom so primerjali s telesom in dušo, temeljnima prvinama človekovega bistva:²⁵

[D]icunt enim quod habent se, vt anima & corpus, cum ius Ciuile tendat ad commune bonum [...] ius vero Canonicum non solum secundum quod conuenit humane societati ciuilitate, sed etiam summum finem in Deum intendendo, & vitam aliam expectando.

»[P]ravijo, da se (obe pravi) obnašata kot duša in telo, kajti civilno pravo teži k skupnemu dobremu, kanonsko pravo pa ne zasleduje le tega, kar se prilega človekovi družbi po civilnem pravu, temveč teži k najvišjemu cilju, ki v Bogu pričakuje novo življenje.«²⁶

¹⁹ M. Weber, nav. delo, str. 479.

²⁰ F. W. Maitland, nav. delo, str. 100.

²¹ G. Jellinek, nav. delo, str. 394–434.

²² J. A. Brundage, nav. delo, str. 3.

²³ Kratko o zgodovini cerkvenega kazenskega prava R. Kušej, nav. delo, str. 452 in nasl.

²⁴ O ekskomunikaciji M. Schmoedel, nav. delo, str. 127.

²⁵ Suarez, *Tractatus de anima*, proemium: *homo ex corpore et anima constat* (človek sestoji iz telesa in duše). Navedek po W. Decock, nav. delo, str. 26.

²⁶ F. G. Hispano, nav. delo, str. 38, r. št. 19.

Upoštevanje obeh normativnih sistemov naj bi srednjeveškega človeka vodilo k skupnemu dobru v tostranstvu in večnemu življenju v Božjem kraljestvu. Pri tem sta jurisdikcijo nad telesom in dušo srednjeveškega človeka zagotavljali zemeljski instanci: prvo je bilo posvetno, drugo cerkveno sodišče.²⁷ Posvetno pravo se je omejevalo na zagotovitev splošne blaginje (*salus publica suprema lex*), končni cilj kanonskega prava pa je bil v zveličanju človekove duše (*salus animarum*):²⁸

*[I]us civile intendit conservare iustitiam propter terminanda litigia, nam suus finis principalis est conservare civilem societatem, [...] ius autem canonicum e converso intendit terminare litigia propter conservandam iustitiam, nam suus finis principalis est ordinare in Deum et in legem evangelicam, ut homo gloriam assequatur.*²⁹

[C]ivilno pravo poskuša ohranjati pravičnost tako, da teži k ustavitvi sporov, ker je njegov glavni cilj ohranjati civilno družbo, [...] kanonsko pravo pa želi, nasprotno, spore ustaviti zato, da bi se ohranila pravičnost, kajti njegov glavni cilj je urejati razmerje do Boga in do evangelija, in sicer zato, da bi človek dosegel slavo.«

Posvetni juristi so bili do kanonističnih novosti sprva zadržani, sčasoma pa so njihovim naukom začeli slediti tudi na posvetnih sodiščih.³⁰ Kot ugotavlja Basset, so legisti po skoraj vseh začetnih razpotjih in zavračanju njihovih naukov naposled sledili kanonističnim idejam, kar je vodilo v »kristjanizacijo« srednjeveškega rimskega prava.³¹ Zgodovina kanonskega prava je zato eden nosilnih stebrov evropske pravnozgodovinske znanosti.³²

²⁷ W. Decock, nav. delo, str. 27.

²⁸ R. Helmholz, nav. delo (2015), 399. str. Najpomembnejše merilo razlage po veljavnem Zakonu o cerkvenem pravu (ZCP) je dušni blagor oziroma zveličanje duše – glej kan. 1752 ZCP: »[...] *salute animarum, quae in Ecclesia suprema semper lex esse debet.*« Prim. tudi kan. 747 § 2 ZCP.

²⁹ I. Andreae, nav. delo, str. 60.

³⁰ Med najbolj znane primere, v katerih je kanonsko pravo odstopilo od rimskega, štejem pravilo, da poznejša zla vera pri priposestvanju škoduje (X. 2, 26, 5; X. 2, 26, 20: *mala fides superveniens nocet*); načelo, da so samostojno iztožljivi tudi goli pakti (X. 1, 35, 1–3: *pacta sunt servanda*) in načelo povrnitve škode v naravi (X. 5, 19, 5: *peccatum non dimittitur, nisi restituatur ablatum*). Temeljno delo, ki obravnava »civilifikacijo« kanonskoprnih določb (*ius canonicum in iure civili*), je spisal U. Wolter (1975), nav. delo.

³¹ W. Basset, nav. delo, str. 1410. Temeljno delo, ki prikazuje različne pristope rimskega in kanonskega prava k urejanju posameznih institutov (*differentiae, contrarietates*), je J. Portemer, nav. delo. Glej tudi P. Alexandrowicz, nav. delo, str. 171–202.

³² Na to opominja tudi trodelna najstarejše evropske pravnozgodovinske revije *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, ki poleg romanističnega in germanističnega ohranja tudi samostojen kanonistični oddelek.

Kanonsko pravo ni vplivalo le na civilnopravno dogmatiko,³³ temveč tudi na zahodno (pravno) kulturo, katere jedrni element je krščanstvo.³⁴ »Evropa je«, kot je v govoru poslancem nemške zvezne skupščine dejal papež Benedikt XVI., »nastala na stičišču Jeruzalema, Aten in Rima. Z njenim zavedanjem o človekovi odgovornosti pred Bogom in priznanjem nedotakljivega človekovega dostojanstva je bila evropska pravna tradicija razpeta med versko tradicijo Izraela, filozofsko mislijo Grkov in pravno mislijo Rimljanov«. ³⁵ Rim pa je, če k temu dodam še Jheringovo misel, s svojo univerzalnostjo trikrat ponosno združeval Evropo: prvič v času antične rimske države, drugič v času enotnosti srednjeveške Cerkve³⁶ in tretjič v času novoveške recepcije rimskega prava – prvič je enotnost dosegel z močjo orožja, nato jo dvakrat ubranil z močjo duha.³⁷

2. CORPUS IURIS CANONICI

Kanonsko pravo je kot skupek avtonomnih cerkvenih pravil, ki so urejala krščansko skupnost, obstajalo že pred Gracijanom. Ker pa so kanonisti cerkveno doktrino znanstveno obdelali šele v 12. stoletju, govorimo tedaj o stoletju, ko je nastala »pravna« Cerkev (»Rechtskirche«).³⁸ Kleriki so bili zavezani poznati kanone:

D. 38 c. 4: *Nulli sacerdotum liceat canones ignorare, nec quicquam facere, quod possit Patrum regulis obuiare. [...]*

»Nobenemu duhovniku ne smejo ostati sveti kanoni neznani in nihče ne sme storiti ničesar, kar bi moglo nasprotovati pravilom očetov [...]«

X. 1, 2, 1: *Canonum statuta custodiantur ab omnibus, et nemo in actionibus vel iudiciis ecclesiasticis suo sensu, sed eorum auctoritate ducatur.*

³³ Dogmatičnozgodovinski pregled dajejo C. F. Rosshirt, nav. delo; G. D'Espina, nav. delo, str. 27; F. Walter, nav. delo, str. 736 ss; in H. J. Becker, nav. delo, str. 159–169.

³⁴ F. C. v. Savigny, nav. delo, str. 53–54: »Krščanstva ne smemo priznati le kot življenjskega pravila, ampak kot dejavnik, ki je tudi dejansko preoblikoval svet, tako da to obvladuje in prežema vse naše misli, ne glede na to, kako tuje ali celo sovražne se nam zdijo.« Glej tudi J. Kranjc, nav. delo (1997), str. 228, ki poudarja, da je spojitev krščanstva z dediščino rimskega imperija pravzaprav začetek evropske ideje.

³⁵ Benedikt XVI. v nagovoru poslancev nemškega Bundestaga (22. september 2011), <<https://www.bundestag.de/parlament/geschichte/gastredner/benedict/rede-250244>> (22. 3. 2022).

³⁶ Kot je ugotavljal R. Kušej, nav. delo (1921), str. 184, v času protireformacije okrepjena moč papeštva ni veljala več kakor v srednjem veku – vesoljnemu svetu, ampak se je nanašala le še na katoliški svet. »Srednjeveško kanonsko pravo je bilo svetovno pravo, tridentinsko cerkveno pravo je postalo *ius ecclesiasticum catholicorum*.«

³⁷ R. von Jhering, nav. delo, str. 1.

³⁸ Obdobje sovпада s tako imenovano bolonjsko pravno renesanso tudi na področju posvetnega prava. C. H. Haskins, nav. delo, str. 193–223.

»Vsi naj se ravnaajo po določbah kanonov in nihče naj se pri tožbah ali pri cerkvenih sodiščih ne da voditi po svoji presoji, marveč po avtoriteti (kanonov).«

Da Cerkev ni bila le spiritualna, temveč tudi pravna tvorba, je posebej poudaril tudi sklep tridentinskega koncila (1545–1563):

Si quis dixerit, Christum Jesum a Deo hominibus datum fuisse ut redemptorem, cui fidant, non etiam ut legislatorem, cui oboediant, anathema sit.

»Če bi kdo rekel, da je bil Jezus Kristus od Boga ljudem poslan kot odrešitelj, v kogar naj verujejo, ne pa kot zakonodajalec, kogar naj ubogajo, naj bo preklet.«³⁹

Ker vsaka človeška skupnost predpostavlja minimum pravne urejenosti, je v literaturi presežena teza protestantskega pravnikarja Rudolfa Sohma, po katerem naj bi sam obstoj cerkvenega prava nasprotoval Cerkvi, saj naj bi ta bila že po svojem bistvu le duhovna stvarnost.⁴⁰ Ko je apostol Pavel razlagal velikonočno skrivnost, je sicer res učil, da se opravičenje ne daje iz del postave, marveč iz vere (Rim. 3, 28, Gal. 2, 16), vendar ni izključeval obvezujoče moči dekaloga (Rim. 13, 8–10, Gal. 13–25 in 6,2) in ni zanikal pomena pravnega reda v Cerkvi (1 Kor, pogl 5 in 6).⁴¹ Sohmovo tezo je zato treba razumeti predvsem v luči protestantske zadržanosti do papeške pravotvorne dejavnosti, kar se je najlepše pokazalo v starem pregovoru, da so »juristi, slabi kristjani« (»Juristen, böse Christen«), ki so ga nekateri pripisovali Martinu Luthru.⁴² Luther je zlasti kanoniste označeval za sovražnike teologije, kar je leta 1520 ob bojnem klicu »Pravo je v teologiji« (»Das Recht ist in der Theologia«) pokazal z javnim sežigom papeževe bule in zbirke *Corpus iuris canonici*.⁴³

Podobno kot je glosator Irnerij civilnopravno znanost razdružil od retorike, in s tem obveljal za utemeljitelja srednjeveške legistike, je Gracijan z razklenitvijo cerkvenega prava od moralne teologije obveljal za utemeljitelja kanonistike.⁴⁴ Z izdajo Gracijanovega Dekreta, ki je bil zasnovan kot pravna knjiga in ne kot

³⁹ Sessio VI De justificatione c. 21 (po Chemnitius, nav. delo, str. 200). Anathema (ἀνάθεμα, od. grškega glagola ἀνατίθημι – ponuditi) je grški izraz za izobčenje.

⁴⁰ R. Sohm, nav. delo (1923), str. 700: »Cerkveno pravo se je vsepovsod izkazalo za napad na duhovno bistvo Cerkev, s katerim se zato Cerkvene duhovne sile spopadajo v naravnem in nujnem boju. Bistvo Cerkev je v duhovnosti, bistvo prava v posvetnosti. Bistvo kanonskega prava je v nasprotju z bistvom Cerkev.« O tem M. Schmoedel, nav. delo, str. 2 in nasl.

⁴¹ Tako Janez Pavel II. v apostolski konstituciji *Sacrae disciplinae leges*.

⁴² M. Herberger, nav. delo, str. 482.

⁴³ K. Köhler, nav. delo.

⁴⁴ F. Calasso, nav. delo (1954), str. 394; in R. Helmholz, nav. delo, str. 397.

cvetnik moralnoteoloških nauk,⁴⁵ se je začelo obdobje zlate ali klasične dobe kanonistike.⁴⁶ Obdobje njenega največjega pravnega razcveta, ki ga je odločilno podpirala papeška zakonodaja, se je končalo v homatijah druge polovice 14. stoletja.

2.1. *Decretum Gratiani* (1140)

Kronološko urejene predgracijanske zbirke bi lahko opisali z Livijemi besedami, s katerimi je označil rimsko pravo: »Neizmeren kup zakonov, ki se kopičijo eden čez drugega.«⁴⁷ Bile so nesistematične, nepregledne, nezanesljive, pomanjkljive in antinomične, kar je močno oteževalo vsakodnevno delo v cerkveni pravosodni praksi.⁴⁸ V 12. stoletju je zaradi verske preнове, ki si je prizadevala odpraviti simonijo, vzpostaviti kleriški celibat in rešiti nezadovoljstvo zaradi investiturnega boja, porasel obseg papeške zakonodaje.⁴⁹

Italijanski klerik Gracijan je zato okoli leta 1140 v zbirki, ki jo je naslovil *Concordia Discordantium Canonum* (»Skladnost nasprotujočih si kanonov«), sistematično uredil in odpravil nasprotja med pravnimi pravili, ki jih je Cerkev sprejemala vse do drugega lateranskega koncila (1139).⁵⁰ Nepojasnjeno ostaja, ali je Gracijan, ki je umrl okoli leta 1145, deloval bodisi kot eremitski menih (v samostanu Camaldoli) bodisi kot škof v toskanskem mestu Chiusi. O njegovem življenju je znano pravzaprav le to, da je v Bologni od okoli leta 1130 dalje – torej v času delovanja štirih doktorjev (*quattuor doctores*), Irnerijevih nasle-

⁴⁵ P. Landau, nav. delo (2003), str. 460.

⁴⁶ Izbor temeljnih novejših del s področja kanonistike: A. Winroth in J. C. Wei, nav. delo (2022); M. Schmoeckel, nav. delo, zlasti str. 9–11 z navedbo lit.; C. Link, nav. delo; J. A. Brundage, nav. delo; R. Helmholz, nav. delo; M. Schmoeckel, O. Condorelli, F. Roumy in Y. Mausen (ur.), nav. delo. Starejša klasična dela so F. Maassen, nav. delo; in J. F. Schulte, nav. delo. *Corpus iuris canonici* še ni bil v celoti preveden v sodobne jezike. Starejšega datuma so delni prevodi A. Lang: *Das corpus iuris canonici ins Deutsche übersetzt*, 1. knjiga, Nürnberg, Fürth. Dunaj 1835; in B. Schilling in C. F. F. Sintenis: *Das corpus iuris canonici in seinen wichtigsten und anwendbaresten Theilen, in's Deutsche übersetzt und systematisch zusammengestellt*, dve knjigi. Leipzig 1834–1837. Posebnosti eksegetičnega pristopa in metodološka priporočila k pravnozgodovinski obravnavi kanonskoprnih virov prikazuje H. Weber, nav. delo, str. 111–156.

⁴⁷ Liv. *Ab urbe condita* 3, 34, 6.

⁴⁸ Za razvoj kanonskega prava pred letom 1140 glej M. Schmoeckel, nav. delo, str. 12–149.

⁴⁹ M. Schmoeckel, nav. delo, str. 150.

⁵⁰ *Editio princeps* je E. Friedberg: *Corpus iuris canonici, Editio Lipsiensis secunda, Pars prior: Decretum Magistri Gratiani*. Gradec 1959. O Gracijanovem Dekretu glej A. Winroth, nav. delo (2004); in M. Schmoeckel, nav. delo, str. 152–164.

dnikov – poučeval pravo zahodne Cerkve (*Magister Gratianus*).⁵¹ Iz Dekreta razberemo, da je imel širok pregled nad rimskim pravom, ki je pol stoletja po-prej z Irnerijevo vpeljavo študija Digest v Bologni pridobilo najpomembnejšo spodbudo za proces recepcije rimskega prava.⁵² Dante je Gracijana kot edinega jurista postavil v Raj (10, 103), ker je bil po pesnikovem prepričanju zaslužen za to, da je v svojo cerkvenopravno zbirko vnesel harmonično skladnost med posvetnim in cerkvenim pravom ter teološkim naukom. Prvi odlomek iz Gracijanovega dekreta se glasi:

D. 1 d. a. c. 1: *Humanum genus duobus regitur, naturali videlicet iure et moribus. Ius nature est, quod in lege et evangelio continetur, quo quisque iubetur alii facere, quod sibi vult fieri, et prohibetur alii inferre, quod sibi nolit fieri. Unde Christus in evangelio: »Omnia quecumque vultis ut faciant vobis homines et vos eadem facite illis. Hec est enim lex et prophete.« [...]»*

»Človeštvu vladata dve stvari, in sicer naravno pravo ter običaji. Naravno pravo je tisto, kar vsebujeta zakon in evangelij, s katerim je vsakomur ukazano, da drugemu stori to, kar želi, da drugi stori njemu, in mu prepoveduje drugemu storiti to, česar sam noče, da bi mu storili drugi. Kristus pravi v evangeliju: 'Tako torej vse, kar hočete, da bi ljudje storili vam, tudi vi storite njim! To je namreč postava in preroki.' [...]«

Z naravnim pravom je Gracijan označeval razodeto Božje pravo (*ius divinum*), to je Staro in Novo zavezo. K običajem (*mores*) ni prišteval zgolj običajnega prava v ožjem pomenu, torej dolgotrajne navade (*longa consuetudo*), utrjene na pravnem občutku (*opinio necessitatis*),⁵³ temveč celokupno človeško pravo

⁵¹ O Gracijanu je Helmholz, nav. delo, str. 7, zapisal: »Unfortunately, virtually everything about it, save its authority and importance, seems to be either disputed or unknown.«

⁵² Glej na primer C. 2 q. 4 c. 8; C. 3 q. 2–3 c. 3. M. Schmoekkel, nav. delo, str. 153; in A. Winroth, nav. delo, str. 1–15.

⁵³ Običaj je moral po učenju kanonistov, ki so bili do običajnega prava zaradi strahu pred nadvlado nad papeško zakonodajo dokaj zadržani, ustrezati razumu in resnici, tj. Božjemu pravu (o tem F. Calasso, nav. delo (1938), str. 269). D. 8 c. 4: *Nemo consuetudinem rationi et veritati preponat, quia consuetudinem ratio et veritas semper excludit.* (»Noben običaj ne sme imeti prednosti pred razumom in resnico, ker razum in resnica vedno izključujeta veljavnost običaja.«) Prim. tudi X. 1, 4, 11: *Consuetudo non derogat iuri naturali seu divino, cuius transgressio peccatum inducit; nec positivo, nisi sit rationabilis et praescripta.* (»Običaj ne razveljavlja naravnega oziroma Božjega prava, če vodi v greh; niti ne razveljavlja pozitivnega prava, če običaj ni razumen in predpisan.«) Več o pomenu običajnega prava v legističnih in kanonističnih spisih v: H. Lange in M. Kriebbaum, nav. delo, str. 257–263.

(*ius humanum*), to je vladarjevo pravo, pravo mest in drugih avtonomnih skupnosti.⁵⁴ Njegovo metavodilo ostaja svetopisemsko zlato pravilo.⁵⁵

Gracijanovo zbirko so pozneje imenovali Gracijanov Dekret (*Decretum Gratiani*), naknadno izdane papeške dekretale pa *extravagantes*, tj. »vse tisto, kar kroži zunaj [Gracijanovega Dekreta]«. Poglavlja v Gracijanovem Dekretu se navadno začnejo z Gracijanovimi *dicta* – komentarji, ki so analizirali, interpretirali in harmonizirali vsaj navidezno protislovna pravila najrazličnejših antičnih in srednjeveških avtoritet.⁵⁶ Kot je poročal Štefan iz Tournaija, je želel Gracijan »različna pravila različnih (cerkvenih) očetov, ki se imenujejo kanoni, zbrati v celoto in uskladiti nasprotja, za katera se je zdelo, da jih vsebujejo«. ⁵⁷ Gracijanov Dekret štejeemo za enega najzgodnejših primerov uporabe sholastične metode v pravni literaturi.⁵⁸

Gracijan je povzel okoli štiri tisoč virov, ki jih je mogoče uvrstiti v tri večje skupine: svetopisemske odlomke, sklepe regionalnih cerkvenih zborov (sinod) in vesoljnih cerkvenih zborov (koncilov), papeška pisma ter spise cerkvenih očetov in drugih pisateljev. Gracijanov Dekret sestavljajo trije deli. Prvi del sestoji iz sto ene distinkcije (*distinctio*), pri čemer so te razdeljene na poglavja (*capitula*). V tem delu Gracijan obravnava splošne pravne nauke (pravne vire in bistvo prava), pravo oseb in cerkvenih služb. Uvodne opredelitve temeljnih pravnih pojmov so večinoma povzete po Izidorjevih Etimologijah. Drugi del vsebinsko ureja postopkovno, premoženjsko, redovno, kazensko in zakonsko pravo. Sestavlja ga šestintrideset namišljenih primerov (*causae*), ki razpadejo na vprašanja (*quaestiones*), ta pa na poglavja (*capitula*). Tretji del Dekreta, poimenovan *De consecratione*, ureja svete kraje in čase ter zakramentalno pravo.⁵⁹

⁵⁴ D. 1 c. 1: *Omnnes leges aut divine sunt aut humane. Divine natura, humane moribus constant.* O tem A. Winroth, nav. delo, str. 11.

⁵⁵ Mt 7, 12; Lk 6, 31.

⁵⁶ D. Nörr, nav. delo (1973), str. 835; in Jansen, nav. delo, str. 21.

⁵⁷ *Intentio eiusdem est, diversas diversorum patrum regulas, quae canones dicuntur, in unum colligere et contrarietates, quae in eis videntur occurrere, in concordiam revocare.* Navedek po J. F. Schulte, nav. delo (1875), str. 49, op. 8.

⁵⁸ Sholastična metoda priznava obstoj nasprotujočih si mnenj in rešitev, ki jih skuša uskladiti z doslednim razlikovanjem in tehtanjem argumentov. Metoda počiva na Aristotelovem nauku, po katerem absolutne gotovosti zunaj naravoslovja ni mogoče najti. Obstajajo le bolj ali manj gotove trditve, pri čemer pa nobeni ni mogoče pripisati kako-vosti absolutne resnice. Šele generacije mislecev morajo zato s pretehtano argumentacijo vzpostaviti ustaljeno mnenje (*communis opinio doctorum*), ki sicer šteje za avtoritativno, vendar za še vedno ovrgljivo stališče. W. Decock, nav. delo, str. 19 s.

⁵⁹ Ustaljena metoda navajanja prvega dela Dekreta je na primer D. 3 c. 2 (*Distinctio 3, capitulum 2*); drugega dela na primer c. 16 q. 1 c. 23 (*Causa 16, quaestio 1, capitulum 23*); tretjega dela na primer D. 2 c. 72 de cons. (*Distinctio 2, capitulum 72 »de consecratione«*), *d. a. c.* pomeni *dictum ante capitulum, d. p. c.* pa *dictum post capitulum*.

Ocenjujejo, da je Gracijan v podporo (*in adiutorium*) kanonskemu pravu v Dekret povzel okoli sto petdeset mest neposredno iz rimskih virov.⁶⁰ Pri tem se je naslonil zlasti na Teodozijev in Justinijanov kodeks ter na Justinijanove Novele.⁶¹ Gracijan je rimskemu pravu na več mestih priznal subsidiarno uporabo:

C. 15 q. 3 c. 4: *Totiens legibus imperatorum in ecclesiasticis negotiis utendum est, quotiens sacris canonibus non inveniuntur.*

»V cerkvenih zadevah je treba uporabljati cesarske zakone, če se v kanonih ne najdejo [ustrezne] določbe.«

D. 10 d. a. c. 1: *Constitutiones vero principum ecclesiasticis constitutionibus non preminent, set obsecuntur. [...] Ubi autem evangelicis atque canonicis decretis non obviaverint, omni reverentia digne habeantur. Unde Augustinus [...] D. 10 c. 7: in adiutorium vestrum terreni imperii leges assumendas putatis, non reprehendimus.*

»Cesarske konstitucije nimajo prednosti pred cerkvenimi konstitucijami, marveč so jim podrejene. [...] Kjer pa [posvetne] določbe ne nasprotujejo evangeliju, so vredne vsega spoštovanja. Avguštin pravi [D. 10 c. 7], če nameravate v podporo (*in adiutorium*) vaši zemeljski vladavini posegati po zakonih, tega ne bomo grajali.«

Že nekaj desetletij po nastanku izvirnega Dekreta so k novim izdajam dodajali medvrstična (interlinearna) pojasnila, ki so jih po Gracijanovem učencu Paucapaleji imenovali paleje (*paleae*). Pomen palej je zlasti historičen, saj osvetljujejo Dekret v luči predgracijanskih virov, ki bi sicer padli v pozabo.⁶²

Čeprav Gracijanov Dekret ni bil nikoli razglašen kot zakonik, so ga do leta 1917 šteli za najpomembnejši del zbirke *Corpus iuris canonici*.⁶³ Po svoji naravi je bil Dekret le spoznavni pravni vir (*fons iuris cognoscendi*). Formalnim virom kanonskega prava, ki vanj niso bili vneseni, pravne veljave ni jemal. Justinijanova kodifikacija je bila za legiste posvečeno, avtentično in izključno relevantno besedilo,⁶⁴ ki so ga dojemali kot zapisani razum (*ratio scripta*), Gracijanov Dekret pa je bil torej za dekretiste vsaj teoretično le priročnik, v katerem je

⁶⁰ Več o tem A. Winroth, nav. delo (2004), str. 146 in nasl.

⁶¹ C. Munier, nav. delo, str. 943–954.

⁶² D. Nörr, nav. delo (1973), str. 838. Ključna predgracijanska dela so bila zbirka, ki jo pripisujejo Dionysiju Exiguusu in zbirke *Corpus canonum*, Dionysio-Hadriana (*Liber conciliorum*), *Pannormia* avtorja Iva iz Chartresa ter Burchardov Dekret. F. Maassen, nav. delo (1857), str. 48 in nasl.

⁶³ M. Schmoekel, nav. delo, str. 163, je poudaril, da v zgodovini ni drugega primera, ko bi pravni učbenik izključno na temelju običajnega prava pridobil značaj zakona.

⁶⁴ Glej Notitia k Ulp. D. 1, 1, 10, 2. [...] *Sed nunquid secundum hoc oportet quod quicunque vult iurisprudens, vel iurisconsultus esse, debeat theologiam legere? Respondo non: nam omnia in corpore iuris inveniuntur [...]*

imelo Gracijanovo mnenje podrejeno vlogo.⁶⁵ Ker pa je bil Dekret v središču znanstvenega zanimanja, ne preseneča, da so zgodnje kanoniste, drugače od poznejših dekretalistov,⁶⁶ imenovali za dekretiste.⁶⁷ Dekretistična znanost je dosegla vrhunec v glosi k Dekretu. Pripravila sta jo prvi izpričani profesor kanonskega prava nemškega pokolenja – Johannes Teutonicus (okoli 1170–1245) in Bartholomaeus iz Brescije.⁶⁸ Med pomembnejše dekretiste s konca 12. stoletja (poleg Paucapaleje) štejemo še Rolanda Bandinellija (poznejšega papeža Aleksandra III.), Rufina (umrl pred 1192), Hugguccia iz Pise (umrl 1210),⁶⁹ Štefana iz Tournaija (1128–1203) in Sicharda iz Cremona (okoli 1155–1215).⁷⁰ Središča razvijajoče se kanonistične znanosti so bila poleg severnoitalijanskih mest še Orléans, Montpellier in Köln.⁷¹

2.2. *Liber Extra* (1234)

V 12. in 13. stoletju se je obseg papeške zakonodaje izjemno povečal, saj so se na apostolskem sedežu zvrstili kanonisti – Aleksander III. (1159–1180), Inocenc III. (1198–1216), Gregor IX. (1227–1241) in Inocenc IV. (1245–1261). Ti so tvorno pripomogli k izgradnji kanonskega prava predvsem prek odgovorov na konkretna pravna vprašanja – dekretalov (*litterae, epistulae, decretales*), ki so jim priznavali precedenčno naravo.⁷² Te je mogoče po funkciji primerjati z reskripti in dekreti rimskih cesarjev.⁷³ Papež je kot vrhovni sodnik razsojal v najspornejših zadevah ter odločitev obelodanil v obliki dekretalnega pisma.⁷⁴ Vsebino pisma so strankam razglasili delegirani sodniki (*iudices delegati*).⁷⁵ Ker so dekretali dopolnjevali in reformirali izročilo Gracijanovega Dekreta, so jih imenovali »novo«⁷⁶ pravo (*ius novum*).

Dekretale je v pet knjig, ki jih kratko povzema mnemotehnični verz *iudex, iudicium, clerus, conubia* [ali: *sponsalia*], *crimen*, okoli leta 1190 razvrstil Ber-

(»Ali mora potemtakem kdorkoli bi želel biti izveden v pravu ali pravni svetovalec, brati teološke spise? Odgovarjam, da ne: kajti vse se najde v delu *Corpus iuris* [...]«).

⁶⁵ F. Maassen, nav. delo (1857), str. 47.

⁶⁶ J. F. Schulte, nav. delo (1875), str. 175–211.

⁶⁷ Prav tam, str. 109–174.

⁶⁸ *Decretum Gratiani, emendatum, et notationibus illustratum* (1605).

⁶⁹ J. F. Schulte (nav. delo (1875), str. 168) šteje Hugguccia za pisca najpomembnejšega pravnega dela 12. stoletja, *Summe* h Gracijanovemu Dekretu.

⁷⁰ M. Schmoeckel, nav. delo, str. 160–162.

⁷¹ Prav tam, str. 160.

⁷² S. Schlenger, nav. delo, str. 108.

⁷³ H. E. Feine, nav. delo, str. 273; in P. Landau, nav. delo (1993), str. 560.

⁷⁴ D. D'Avray, nav. delo, str. 56 in nasl.

⁷⁵ M. Schmoeckel, nav. delo, str. 168.

nard Pavijski. Do razglasitve zbirke *Liber Extra* so Bernardovi prvi kompilaciji (*Compilatio prima*) sledile še štiri zbirke, ki so jih pozneje skupaj imenovali *Quinque compilationes antiquae*.⁷⁶

Zaradi nepreglednosti papeške zakonodaje je Gregor IX. (1227–1241) katalonskemu dominikancu Raimundu Peñafortskemu⁷⁷ poveril pripravo uradne cerkvene kodifikacije, s katero je želel po zgledu rimskega cesarja Justinijana v enoviti zbirki z izključno veljavnostjo kodificirati vse veljavno pravo zunaj Dekreta. V buli *Rex Pacificus*, naslovljeni na univerzo v Bologni, je papež pojasnil motive za sprejem zakonika:

GREGORIUS, *Episcopus servus servorum Dei, dilectis filiis doctoribus et scholaribus universis Bononiae commorantibus salutem et apostolicam benedictionem.*

*Rex pacificus pia miseratione disposuit sibi subditos fore pudicos, pacificos et honestos. Sed effrenata cupiditas, sui prodiga, pacis aemula, mater litium, materia iurgiorum, tot quotidie nova litigia generat, ut, nisi iustitia conatus eius sua virtute reprimeret, et quaestiones ipsius implicitas explicaret, ius humani foederis litigatorum abusus exstingueret, et dato libello repudii concordia extra mundi terminos exsularet. Ideoque lex proditur, ut appetitus noxius sub iuris regula limitetur, per quam genus humanum, ut honeste vivat, alterum non laedat, ius suum unicuique tribuat, informatur. Sane diversas constitutiones et decretales epistolas praedecessorum nostrorum, in diversa dispersas volumina, quarum aliquae propter nimiam similitudinem, et quaedam propter contrarietatem, nonnullae etiam propter sui prolixitatem, confusionem inducere videbantur, aliquae vero vagabantur extra volumina supradicta, quae tanquam incertae frequenter in iudiciis vacillabant, ad communem, et maxime studentium, utilitatem per dilectum filium fratrem Raymundum, capellanum et poenitentiarum nostrum, illas in unum volumen resecatis superfluis providimus redigendas, adiicientes constitutiones nostras et decretales epistolas, per quas nonnulla, quae in prioribus erant dubia, declarantur.*⁷⁸

⁷⁶ D. Nörr, nav. delo, str. 839–841.

⁷⁷ Rajmund Peñafortski je bil leta 1601 razglašen za zavetnika cerkvenih pravnikov in goduje 23. januarja. Zanimivo je, da se je ponekod, tudi v avstrijskih dednih deželah, kot zavetnik juristov uveljavil bretonski svetnik iz 13. stoletja Ivo Kermartinski (Yves Hélorry). Znan je bil po tem, da je na sodiščih zastopal predvsem ljudi iz nižjega družbenega sloja (*advocatus pauperum*), ki si sami niso mogli privoščiti plačila odvetniških honorarjev. Za svetnika je bil razglašen leta 1347, goduje pa 19. maja. Ljubljansko pravniško društvo (*Collegium juridicum Labacense*) si je konec 17. stoletja za svojega patrona privzelo svetega Iva. O češčenju tega svetnika v baročni Ljubljani glej A. Lavrič, nav. delo, str. 308.

⁷⁸ Iz bule *Rex pacificus* k *Liber extra*. Za pomoč pri prevodu se prijazno zahvaljujem akad. zasl. prof. dr. dr. h.c. mult. Janezu Kranjcu.

»GREGORIJ, škof, služabnik Božjih služabnikov, svojim ljubljenim sinovom, vsem doktorjem in študentom univerze v Bologni, pošilja pozdrave in apostolski blagoslov.

Kralj miru je z rahločutnim usmiljenjem poskrbel, da so mu poslušni krepotni, miroljubni in častni ljudje. Toda nebrzdani pohlep, ki se žene naprej, sovražnik miru, oče pravnih sporov, ustvarja vsak dan toliko novih prepričanj, da če pravičnost s svojo krepotjo ne bi v kali zatrla prizadevanj pohlepa in ne bi spregledala njegovih pretkanih zahtev, bi zlorabe, ki jih povzročajo stranke v sporu, uničile temelje človeške združbe in bi bila ob izdaji zavrnilne sodbe sloga izgnana preko meja sveta. Zato se izdaja zakon, ki naj škodljiva poželenja podvrže omejitvam pravnih pravil, s pomočjo katerega naj se človeški rod izобрази, da naj živi pošteno, naj drugemu ne škoduje in naj vsakemu prizna to, kar mu pripada. Različne konstitucije in dekretalna pisma naših prednikov, raztresena po različnih knjigah, glede katerih se je zdelo, da nekatera zato, ker so si preveč podobna, druga zato, ker si nasprotujejo, tretja zato, ker so preveč obširna, povzročajo zmedo, nekatera pa so krožila zunaj teh knjig in so pri sodiščih neredko veljala za negotova, smo v splošno korist, zlasti pa v korist študentom, po ljubljenem sinu bratu Rajmundu, našemu kaplanu in spovedniku, odredili, da zbere v eno knjigo, potem ko smo opustili odvečno, in dodali svoje konstitucije in dekretalna pisma, ki pojasnjujejo nekatere stvari, ki so prej bile dvoumne.«

Zbirko so poimenovali *Liber Decretalium extra Decretum vagantium* (»Knjiga dekretalov, ki krožijo zunaj Dekreta«), krajše *Liber Extra*.⁷⁹ Deli se na pet knjig (*libri*), vsaka knjiga na naslove (*tituli*) in ti na poglavja (*capitula*).⁸⁰ Poglavja sestavljata kratek povzetek (*summariium*) in inskripcija. Prva knjiga ureja ustavno pravo Cerkve in pravila postavljanja prava (*iudex* – sodnik), druga knjiga pravosodno upravo in postopek (*iudicium* – sodba), tretja knjiga pravice in dolžnosti klerikov ter premoženjsko in zakramentalno pravo (*clerus* – kler), četrta knjiga pravo zakonske zveze (*connubium* – zakonska zveza) in peta knjiga cerkveno kazensko materialno in procesno pravo (*crimen* – zločin).

Z vidika laične skupnosti je imela posebno mesto tretja knjiga, ki je modificirala institute rimskega prava, kar kažejo že naslovi njenih poglavij: X. 3, 14 (*De precariis* – o prekarijih); X. 3, 15 (*De commodato* – o posodbeni pogodbi); X. 3, 16 (*De deposito* – o shranjevalni pogodbi), X. 3, 17 (*De emptione et venditione* – o kupu in prodaji); X. 3, 18 (*De locato et conducto* – o najemu oziroma zakupu); X. 3, 19 (*De rerum permutatione* – o menjalni pogodbi); X. 3, 20 (*De*

⁷⁹ *Editio princeps* je E. Friedberg: *Corpus iuris canonici, Editio Lipsiensis secunda, Pars secunda: Decretalium Collectiones*. Gradec 1955. O *Liber Extra* glej Schulte, nav. delo (1877), str. 3–25.

⁸⁰ Običajno se navaja na primer X. 1, 2, 3 (= *Liber Extra* 1. knjiga, 2. naslov, 3. poglavje).

feudis – o fevdih); X. 3, 21 (*De pignoribus et aliis cautionibus* – o zastavah in drugih varščinah); X. 3, 22 (*De fideiussoribus* – o porokih); X. 3, 23 (*De solutionibus* – o izpolnitvah); X. 3, 24 (*De donationibus* – o darilih); X. 3, 25 (*De peculio clericorum* – o kleriškem pekuliju); X. 3, 26 (*De testamentis et ultimis voluntatibus* – o oporokah in poslednjih voljah); X. 3, 27 (*De successione ab intestato* – o zakonitem nasledstvu).

Dekretali, ki jih niso vključili v zbirko *Liber Extra*, so z njeno izdajo samodejno izgubili pravno veljavo. Zbirko *Liber Extra* iz leta 1234 lahko (poleg Justinijanove kodifikacije) štejemo za najobsežnejšo srednjeveško kodifikacijo. Zaradi uradne narave, verodostojnosti, enovitosti, univerzalnosti in izključujočnosti⁸¹ je *Liber Extra* odličen primer za tisti čas revolucionarne misli, da sme zemeljski zakonodajalec novo pravo ustvarjati, staro pa odpravljati.⁸² Berman glede tega govori o papeški revoluciji (»the papal revolution«).⁸³ Vse do Tomaža Akvinskega je namreč veljalo, da je pravo človeku nerazpoložljivi, v naprej dani pojav, ki ga sme človek zgolj odkrivati, ne pa (so)ustvarjati ali celo spreminjati.⁸⁴

Po promulgaciji je papež zbirko *Liber Extra* poslal v poučevanje na univerzi v Bologno in Pariz, kjer je bilo poslej dopustno uporabljati le še to uradno zbirko dekretalov:

*Volentes igitur, ut hac tantum compilatione universi utantur in iudiciis et in scholis, districtius prohibemus, ne quis praesumat aliam facere absque auctoritate Sedis Apostolicae specialis.*⁸⁵

»Ko torej hočemo, da vsi v sodnih postopkih in v šolah uporabljajo le to zbirko, najstrože prepovedujemo, da bi kdo brez posebnega dovoljenja apostolskega sedeža usodil ravnati drugače.«

Dekretali Gregorja IX. so bili enako kot Gracijanov Dekret predmet obsežnega komentiranja. Znameniti dekretalisti so bili Goffredus de Trano (Tranensis), Sinibaldus Fliscus (Inocenc IV.) (1243–1254), Henricus de Segusia (Hostien-

⁸¹ R. Kušej, nav. delo (1927), str. 114.

⁸² C. Link, nav. delo, str. 48 in nasl.

⁸³ H. Berman, nav. delo, str. 85 in nasl.

⁸⁴ O prispevku Tomaža Akvinskega k pravnemu pozitivizmu glej A. Novak, nav. delo, str. 750 in nasl.

⁸⁵ Iz bule *Rex pacificus* k *Liber extra*.

sis) (1200–1271),⁸⁶ Giulielmus Durantis (1230–1296),⁸⁷ Dinus Mugellanus, Antonius de Butrio, Ioannes Andrea (1270–1348),⁸⁸ Albericus de Rosate, Baldus de Ubaldis, Nicolaus de Tudeschis (po Palermu, kjer je rezidiriral kot škof, so ga imenovali Panormitanus) (1368–1445). Za standardni komentar zbirke *Liber Extra* so šteli komentar papeža Inocenca IV. iz leta 1251.⁸⁹

2.4. *Liber Sextus* (1298)

Ker nastajanje papeške zakonodaje s promulgacijo *Liber Extra* ni bilo dovršeno, je papež Bonifacij VIII. (1294–1303) leta 1298 k petim knjigam dodal še šesto (*Liber Sextus*).⁹⁰ Zakonik je bil razglašen z bulo *Sacrosanctae Romanae ecclesiae*:

BONIFACIUS, *Episcopus servus servorum Dei, dilectis filiis doctoribus et scholaribus universis Bononiae commorantibus salutera et apostolicam benedictionem.*

Sacrosanctae Romanae ecclesiae, quam imperscrutabilis divinae providentiae altitudo universis dispositione incommutabili praetulit ecclesiis et totius orbis praecipuum obtinere voluit magistratum, regimini praesidentes, curis sollicitamur continuis, et assidua meditatione urgemur, ut iuxta creditae nobis dispensationis officium subditorum commodis, in quorum prosperitate utique prosperamur, iugi, quantum nobis ex alto concessum fuerit, sollicitudinis studio intendamus. Amplectimur quippe voluntarios pro ipsorum quiete

⁸⁶ J. F. Schulte (nav. delo (1877), str. 126) ocenjuje Hostiensisovo delo *Summa aurea* za eno najtehtnejših del srednjeveške pravne literature, ki je bila zelo pomembna tudi za legiste. To potrjujejo tudi Hostiensisovi predikati: imenovali so ga za »očeta kanonov, izvir prava, monarha prava, zvezdo ali luč dekretov« (*pater canonum, fons iuris, monarcha iuris, stella, lumen lucidissimum Decretorum*). Hostiensis je bil znan kot promotor pravnega standarda »kanonične pravičnosti« (*aequitas canonica*), ki jo je razumel kot vodilni motiv kanonskega prava nasploh. V njej naj bi se kazala razlika s strogostjo rimskega prava (*rigor iuris civilis*), saj je tudi zanj – po Ciprianovi opredelitvi – pravično le tisto, kar je »uravnano s sladkobo usmiljenja« (*Aequitas est iustitia dulcore misericordiae temperata.*) Hostiensis, nav. delo (1574), s. v. *Quid fit dispensatio* [k X. 5, 39, 32], 1874. Več o tem P. Fedele, nav. delo, str. 74.

⁸⁷ Gullielmus Durantis, imenovan *Speculator*, je napisal standardno delo o rimsko-kanonskem postopku (*Speculum iudiciale*).

⁸⁸ J. F. Schulte (nav. delo (1877), str. 227) ocenjuje Ioannesa Andreo za največjega poznavalca srednjeveške pravne literature, ki pa so mu zaradi podredljivosti in apologetskega odnosa do papeške zakonodaje očitali pomanjkanje izvirnosti. Baldus ga je spričo občudovanja, ki ga je užival tudi med legisti, imenoval *iuris canonici fons et tuba*. O njem H. Lange in M. Kriechbaum, nav. delo, str. 658–665.

⁸⁹ Inocenc IV, *Commentaria Innocentii Quarti pont. maximi super libros quinque Decretalium* (1570).

⁹⁰ O *Liber Sextus decretalium domini Bonifacii Papae VIII.* glej F. Schulte, nav. delo (1877), str. 34–45.

labores, et noctes quandoque transimus insomnes, ut scandala removeamus ab ipsis, et, quas humana natura, novas semper deproperans edere formas, lites quotidie invenire conatur, nunc antiquorum declaratione, nunc vero novorum editione iurium, prout nobis est possibile, reprimamus. Sane, quum post volumen decretalium, a felicitis recordationis Gregorio Papa IX. praedecessore nostro tam provide quam utiliter compilatum, nonnullae ab eo et ab aliis Romanis Pontificibus successive super diversis dicerentur articulis editae decretales, de quarum aliquibus, an decretales existerent, earumque auctoribus dubitabatur sollicito in iudiciis et in scholis: nos, ad apicem summi pontificatus superna dispositione vocati, super hoc cum instantia requisiti a multis, ambiguitatem et incertitudinem huiusmodi, dispendium pluribus afferentem, omnino tollere, ac elucidare, quae de decretalibus ipsis teneri, quaeve deberent in posterum refutari, gratia suffragante divina pro utilitate publica desiderabiliter affectantes, per venerabiles fratres nostros Guilielmum archiepiscopum Ebrudunensem, et Berengarium episcopum Biterensem, ac dilectum filium magistrum Richardum de Senis, sanctae Romanae ecclesiae vicecancellarium, iuris utriusque doctorem, decretales huiusmodi diligentius fecimus recenseri, et tandem, pluribus ex ipsis, quum vel temporales, aut sibi ipsis vel aliis iuribus contrariae, seu omnino superfluae viderentur, penitus resecatis, reliquas, quibusdam ex eis abbreviatis, et aliquibus in toto vel in parte mutatis, multisque correctionibus, detractionibus et additionibus, prout expedire vidimus, factis in ipsis, in unum librum cum nonnullis nostris constitutionibus, in quibus ad correctionem morum subditorumque quietem multa statuuntur salubria, fructus uberes Deo propitio in domo Domini allatura, et plurima in iudiciis et extra frequentata dubia deciduntur, redigi mandavimus, et sub debitis titulis collocari. Quem librum, quinque libris aliis dicti voluminis decretalium adnectendum, sextum censuimus nuncupari, ut idem volumen senarium, qui numerus est perfectus, librorum illo adiuncto numerum comprehendens, perfectam in rebus agendis formam tribuat et in moribus disciplinam.⁹¹

»BONIFACIJ, škof, služabnik Božjih služabnikov, svojim ljubljenim sinovom, vsem doktorjem in študentom univerze v Bologni, pošilja pozdrave in apostolski blagoslov.

Ker načelujemo vodstvu svete rimske Cerkve, ki jo je nedoumljiva visokost Božje previdnosti z nespremenljivo voljo postavila nad vse druge cerkve in hotela, da naj ima izključno vodstvo vsega sveta, nas neprestano vznemirjajo skrbi in nenehno teži premišljevanje, da si po službi vodstva, ki nam je zaupano, stalno, kolikor nam je dano od zgoraj, prizadevamo, da bi skrbeli za dobro podložnikov, pri napredku katerih vsekakor uspevamo. Za njihov mir prevzemamo tudi prostovoljno delo in včasih prebijemo noči brez spa-

⁹¹ Iz bule *Sacrosanctae Romanae ecclesiae k Liber sextus*.

nja, da bi odvrnili od njih pohujšanje (*scandala*). Prepire, ki jih skuša človeška narava najti vsak dan (ko se vselej trudi, da si izmišljuje nove oblike prepirov), zatiramo, kakor nam je to omogočeno, enkrat tako, da razjasnjujemo stare določbe, drugič tako, da izdajamo nove. Ker pa je potem, odkar je naš prednik srečnega spomina papež Gregor IX. tako modro in koristno sestavil knjigo dekretalov, izdal polagoma on sam in drugi papeži, kakor se govori, dekretale o različnih predmetih in so glede nekaterih od teh pri sodišču in v pravnih šolah resno dvomili, ali res obstaja in kdo je njihov avtor, smo mi v želji odpraviti to nejasnost in negotovost, ki mnogim prinašata škodo, popolnoma odpraviti in pojasniti, katere od teh dekretalov je treba obdržati v prihodnje in katere zavrniti, zaupali te dekretale skrbno preiskati našim častitim bratom Viljemu, nadškofu v Embrunu, Berengarju, škofu v Bézierju, in ljubemu sinu učitelju Rihardu iz Siene, podkanclerju svete rimske Cerkve in doktorju obeh prav, ter jih, potem ko smo jih mnogo popolnoma opustili (ker se je zdelo, da so začasni, sami sebi nasprotni ali nasprotni drugim določbam ali pa celo povsem odveč), preostale pa nekatere skrajšali, druge deloma ali v celoti spremenili, v njih mnogo popravili, opustili in dodali, naročili izbrati z nekaterimi našimi konstitucijami, v katerih so zbrane marsikateri zveličavne rešitve za naše podložnike in za njihov mir, ter jih razvrstili pod ustreznimi naslovi. Te (konstitucije) bodo prinašale sadove v hišo Gospodovo, v kateri se reši mnogo stvari, k na sodišču ostanejo nerazčiščene. Sodili smo, naj se doda petim knjigam omenjenih dekretalov in se imenuje *Liber Sextus*, tako da bo zbirka z njo vred obsegala šest knjig in nudila popolno obliko pri izvrševanju opravil in red v življenju.«

Ime zbirke *Liber Sextus* je zaznamoval svojevrsten simbolizem, saj je številka šest veljala za popolno število.⁹² Tako po zunanji obliki kot tudi po razporeditvi snovi je tudi to zakonodajno delo posnemalo zbirko *Liber Extra*.⁹³ Dekretalom, ki v *Liber Sextus* niso bili vneseni, je papež odvzel zakonsko veljavo. Šesto knjigo je Bonifacij poslal na univerzo v Bologno:

*Universitati vestrae igitur per apostolica scripta mandamus, quatenus librum huiusmodi cum multa maturitate digestum, quem sub bulla nostra vobis transmittimus, prompto suscipientes affectu, eo utamini de cetero in iudiciis et in scholis, nullas alias praeter illas, quae inseruntur aut specialiter reservantur in eo, decretales aut constitutiones, a quibuseunque nostris praedecessoribus Romanis Pontificibus post editionem dicti voluminis promulgatas, recepturi ulterius aut pro decretalibus habituri.*⁹⁴

⁹² Popolna števila so tista pozitivna cela števila, ki so vsota svojih deliteljev. Najmanjše popolno število je 6, saj je vsota deliteljev 1, 2 in 3.

⁹³ Navaja se na primer VI. 1, 2, 3 (*Liber Sextus*, 1. knjiga, 2. naslov, 3. poglavje).

⁹⁴ Iz bule *Sacrosanctae Romanae ecclesiae k Liber sextus*.

»Vaši univerzi torej z apostolsko konstitucijo naročamo, da to z veliko zrelostjo sestavljeno knjigo, ki jo s svojo bulo pošiljamo, voljno sprejmete in jo uporabljate pri sodiščih in v šolah, tako da drugih dekretalov ali konstitucij katerihkoli naših prednikov, razglašenihi potem, ko je bila izdana omenjena zbirka, razen teh, ki so v tej knjigi ali so v njej posebej pridržane, ne sprejmete in nimate za dekretale.«

Drugače kot kazuistično naravnana zbirka *Liber Extra* so dekretali v *Liber Sextus* oblikovani nekoliko krajše in abstraktnejše, kar izpričuje višjo nomotehnično razvojno stopnjo. Posebnost zbirke *Liber Sextus* je predvsem njeno zadnje poglavje – *Regulae iuris* (VI. 5, 12),⁹⁵ ki povzema osemindeset večinoma iz rimskega prava izviraajočih pravnih načel. Načela, ki jih je zbral legist Dinus Mugellanus, odsevajo topičen argumentacijski pristop srednjeveške pravne znanosti. Vzor tega poglavja je bil zadnji naslov 50. knjige Justinijanovih Digest (*De diversis regulis iuris antiqui*).⁹⁶ Naj za ponazoritev naštejemo le nekaj najpomembnejših pravil, med katerimi so tudi tista, ki povzemajo odstopanja od pravil rimskega prava:

- II. *Possessor malae fidei ullo tempore non praescribit* (Zloverni posestnik nikoli ne priposestvuje);
- IV. *Peccatum non dimittitur, nisi restituatur ablatum* (Greh ni odpuščen, če se odvzeto ne povrne);
- VI. *Nemo potest ad impossibile obligari* (Nihče se ne more zavezati za nekaj, kar je nemogoče);
- VII. *Privilegium personale personam sequitur et extinguitur cum persona* (Osebnih privilegij sledi osebi in z njo umre);
- VIII. *Semel malus semper praesumitur esse malus* (Kdor je bil enkrat slab [kriv], za tega se domneva, da je vedno slab [kriv]);
- X. *Ratihabitionem retrahere, et mandato non est dubium comparari* (Odobritev velja za nazaj in se brez dvoma primerja z naročilom);
- XIII. *Ignorantia facti, non iuris, excusat* (Nepoznavanje dejstev, ne prava, opravičuje);
- XVIII. *Non firmatur tractu temporis quod de iure ab initio non subsistit* (Potek časa ne potrjuje tistega, kar po pravu že od začetka ne more obstajati);
- XIX. *Non est sine culpa, qui rei, quae ad eum non pertinet, se immiscet* (Ni brez krivde tisti, ki se vmešava v tisto, kar ga ne zadeva);
- XXV. *Mora sua cuilibet est nociva* (Lastna zamuda vsakomur škoduje);

⁹⁵ U. Wolter, nav. delo (1985), str. 36.

⁹⁶ Več o Mugellanu in njegovih *Regulae iuris* glej v H. Lange in M. Kriechbaum, nav. delo, str. 452–456.

- XXVI. *Ea, quae fiunt a iudice, si ad eius non spectant officium, viribus non subsistunt* (Tisto, kar onkraj svoje pristojnosti ukrene sodnik, nima pravnih učinkov);
- XXIX. *Quod omnes tangit debet ab omnibus approbari* (Kar zadeva vse, morajo vsi odobriti);
- XXXIV. *Generi per speciem derogatur* (Posebna ureditev ukinja splošno);
- XXXV. *Plus semper in se continet quod est minus* (Več vedno v sebi vsebuje tisto, kar je manj);
- XXXVI. *Pro possessore habetur qui dolo desiit possidere* (Za posestnika se šteje tudi tisti, ki je dolozno prenehal posedovati);
- XXXVII. *Utile non debet per inutile vitiari* (Neveljavno ne sme razveljavljati veljavnega);
- XLIII. *Qui tacet, consentire videtur* (Kdor molči, se zdi, da soglaša);
- XLIV. *Is, qui tacet, non fatetur; sed nec utique negare videtur* (Kdor molči, ne priznava, ne zdi pa se, da nasprotuje);
- XLIX. *In poenis benignior est interpretatio facienda* (V kazenskih zadevah je treba izbrati dobrohotnejšo razlago);
- L. *Actus legitimi condicionem non recipiunt neque diem* (Actus legitimi ne trpijo ne pogoja ne roka);
- LIX. *Dolo facit, qui petit quod restituere oportet eundem* (Dolozno ravna tisti, ki zahteva tisto, kar bo moral vrniti);
- LX. *Non est in mora qui potest exceptione legitima se tueri* (Ni v zamudi tisti, ki se lahko brani z zakonitim ugovorom);
- LXVI. *Cum non stat per eum ad quem pertinet, quominus condicio impletur, haberi debet perinde, ac si impleta fuisset* (Če je bilo nekomu v interesu, da se pogoj ne bi uresničil in je bilo zaradi njega, da se ni uresničil, se šteje, da se je pogoj uresničil);
- LXVIII. *Potest quis per alium, quod potest facere per se ipsum* (Kdorkoli sme določen posel opraviti za drugega, če ga sme opraviti zase);
- LXV. *In pari delicto vel causa potior est conditio possidentis* (V enakem deliktu ali zadevi je boljši položaj posestnika);
- LXXIX. *Nemo potest plus iuris transferre in alium, quam sibi competere dinoscatur* (Nihče ne more prenesti več pravic na drugega, kot jih ima sam).⁹⁷

⁹⁷ Za hrvaški prevod pravil kanonskega prava, vnesenih v *Liber Extra* in *Liber Sextus* glej pri M. Petrak, nav. delo, 275 in nasl.

2.4. *Clementinae* (1317) in *Extravagantes*

Poslednja uradna zbirka papeških dekretalov, po papežu Klementu V. (1305–1314) imenovana *Constitutiones Clementis V.* (krajše *Clementinae*),⁹⁸ je dobila obvezno veljavo leta 1317. Čeprav po svoji zgradbi in razporeditvi snovi sledi zbirki *Liber Extra*,⁹⁹ ni bila izključujoča.

Čeprav zaradi sporne politične vsebine ni bila vnesena v Klementine, je ostala v veljavi bula *Unam sanctam* (1302) papeža Bonifacija VIII. Bonifacijevu bulo štejejo za poslednji papeški poskus zagotovitve premoči Cerkve nad posvetno oblastjo. Utrdila je sicer že v Gracijanovem dekretu opisan nauk o cesarjevi načelni podrejenosti papežu, ki je temeljil na Gelazijevem pismu *Famuli vestrae pietatis* cesarju Anastaziju (495).¹⁰⁰ Po Gelazijevi doktrini, ki je odločilno zaznamovala zahodno civilizacijo, je bila posvetna oblast podrejena cerkveni že zato, ker je Cerkev skrbela za zveličanje cesarjeve duše. V buli *Unam sanctam* je papež zapisal, da sta oba meča, ki simbolizirata posvetno in cerkveno oblast, v cerkvenih rokah.¹⁰¹ Duhovnega vihti Cerkev sama, snovnega (temporalnega) pa posvetna oblast, vendar po cerkvenem privoljenju:

Uterque ergo est in potestate ecclesiae, spiritualis scilicet gladius et materialis. Sed is quidem pro ecclesia, ille vero ab ecclesia exercendus, ille sacerdotis, is manu regum et militum, sed ad nutum et patientiam sacerdotis.

»Torej sta oba meča v cerkveni oblasti, namreč duhovni in snovni meč. Snovnega je torej treba uporabljati v korist Cerkve, prvega pa uporablja Cerkev sama; tega uporablja duhovnik, onega pa roke kraljev in vojakov, toda po ukazu in pod nadzorstvom duhovnika.«¹⁰²

Papeške dekretale, ki so izhajali po letu 1314, so zbrali v dveh zasebnih zbirkah. Prvo zbirko, imenovano *Extravagantes Ioannis XII.*, je leta 1325 v obsegu dvajset dekretalov papeža Janeza XII. sestavil Zenzelinus de Cassanis. Zbirko dekretalov, ki so izšli med letoma 1261 in 1484 (do pontifikata Siksta IV.), so

⁹⁸ O Klementinah glej J. F. Schulte, nav. delo (1877), str. 45–50.

⁹⁹ Navajajo se na primer Clem. 1, 2, 3 (= *Clementinae*, 1. knjiga, 2. naslov, 3. poglavje).

¹⁰⁰ D. 96 c. 10: *Duo sunt quippe, inperator auguste, quibus principaliter hic mundus regitur: auctoritas sacra Pontificum, et regalis potestas. In quibus tanto grauius est pondus sacerdotum, quanto etiam pro ipsis regibus hominum in diuino sunt reddituri examine rationum.* (»Dve moči sta, vzvišeni cesar, ki vladata svetu, namreč sveta avtoriteta svečenikov in kraljeva oblast. Od teh je moč duhovnikov večja, ker za vladarje polagajo račune ob Božji sodbi«). E. Friedberg, nav. delo (1879), str. 340. Glej tudi Thiel (ur.): *Epistolae Romanorum pontificum* (1867), str. 350 s.

¹⁰¹ Več o nauku o dveh mečih v: T. Jurca, nav. delo.

¹⁰² Izsek iz bule po I. B. Umberg, nav. delo, str. 205 s. Izvor nauka o dveh mečih je Lk 22, 38.

poimenovali *Extravagantes communes*.¹⁰³ Ker zbirk Ekstravaganc apostolski sedež ni nikdar potrdil kot besedil z zakonskim značajem, so nekateri dvomili, ali sploh spadajo v *Corpus iuris canonici*.

Upad papeške moči, povezan z avignonskim izgnanstvom in zahodnim cerkvenim razkolom (shizmo) (1378–1417), se je zrcalil tudi v upadu cerkvene zakonodajne dejavnosti. Konec klasične dobe nekateri zgodovinarji postavljajo že v leto 1348, ko je umrl eden zadnjih pomembnejših kanonistov, Ioannes Andrea.¹⁰⁴ V »postklasični dobi« kanonistike dotlej prevladujočo papežovo pravotvorno vlogo prevzame sodna praksa rimske Rote (*Sacra Romana Rota*).¹⁰⁵ Prvo evropsko sodišče, ki je bilo že ob svojem nastanku leta 1171 sestavljeno izključno iz univerzitetno izobraženih juristov, se je konsolidiralo med 12. in 14. stoletjem.¹⁰⁶

Odločbe rimske Rote so v srednjem in novem veku po prepričanju nekaterih kanonistov uživale univerzalno precedenčno moč s kvazizakonsko veljavo, po stališču drugih pa odsevale vsaj ustaljeno mnenje kanonistov (*communis opinio*):

*Cuius sententiae appellantur decisiones, quae tantae auctoritatis sunt ut haebantur pro legibus apud omnes nationes subiectas Romano imperio [...] quod sacra Rota Romana sit totius orbis lumen [...]*¹⁰⁷

»Njena mnenja se imenujejo odločitve (*decisiones*), ki imajo takšno avtoriteto, da jih štejejo za zakone pri vseh narodih, ki so podvrženi rimskemu imperiju [...] Sveta Rimska Rota je namreč luč celotnega sveta [...]

*Decisiones Rotae Romanae vim legis universalis non habent, sed inter partes jus tantum faciunt, eamque praestant auctoritatem, quae sententia summa cum maturitate ab uno ex supremis totius orbis tribunalis lata.*¹⁰⁸

»Odločitve Rimske Rote nimajo moči univerzalnega zakona, temveč ustvarjajo pravo med strankama in uživajo avtoriteto, ki posreduje mnenje, spre-

¹⁰³ O zbirki *Extravagantes* glej J. F. Schulte, nav. delo (1877), str. 50–62.

¹⁰⁴ W. Basset, nav. delo, str. 1389.

¹⁰⁵ O Roti temeljno S. Killermann, nav. delo. Glej tudi G. Dolezalek, nav. delo, stolp. 1148–1152; M. Schomeckel, nav. delo, str. 202–204. *Tribunal Apostolicum Rotae Romanae* je danes pritožbeno sodišče s težiščem na obravnavi zakonskih sporov. Gre za najstarejše neprekinjeno delujoče evropsko naddržavno sodišče.

¹⁰⁶ Ime *rota* (kolo) je sodišče dobilo zato, ker je dvanajst prisednikov (*auditores causarum sacri palatii*) sedelo v obliki krožnice. Sedežni red naj bi zaznamoval krožni motiv na tleh sobane v Avignonu, kjer so prvič zborovali. G. Dolezalek in D. Nörr, nav. delo, str. 849–856.

¹⁰⁷ S. Scaccia, nav. delo, str. 51.

¹⁰⁸ A. Huth, nav. delo, str. 11.

jeto z najvišjo stopnjo prepričljivosti (zrelosti) enega najpomembnejših svetovnih sodišč.«

2.5. *Corpus iuris canonici* v rimski ediciji (1580)

Uradno izdajo zgoraj opisanih virov od Dekreta do Ekstravaganc, ki jo je v enoviti obliki izdal pariški kanonist Jean Chappuis okoli leta 1500, je s konstitucijo *Cum pro munere pastorali* 1. julija 1580 razglasil papež Gregor XIII. (1572–1585).¹⁰⁹ Zbirko so po zgledu *Corpus iuris civilis* tudi uradno poimenovali *Corpus iuris canonici*.¹¹⁰ Njegovo rimsko izdajo (*editio Romana*) je pripravila komisija, katere člane so imenovali *correctores Romani*. Kot je poudaril zadnji redaktor Gracijanovega Dekreta, E. Friedberg, cilj njihovih korektur ni bil obnoviti *Decretum* v obliki, kot ga je sestavil Gracijan, ampak v obliki, kot bi ga bil ta moral sestaviti.¹¹¹ *Corpus iuris Canonici* so sestavljale tri neuradne (Gracijanov Dekret, *Extravagantes Ioannis XXII* in *Extravagantes communes*) in tri uradne zbirke (*Liber Extra*, *Liber Sextus*, *Clementinae*). Zakonodaja, ki je nastala pred Gracijanom, je cerkvenopravna znanost imenovala »staro pravo« (*ius antiquum*), med Gracijanom in tridentinskim koncilom »novo pravo« (*ius novum*), po tridentinskem koncilu pa najnovejše pravo (*ius novissimum*).¹¹²

Prvo kritično izdajo *Corpus iuris canonici* je pripravil protestantski jurist Justus Henning Böhmer (1747). Poznejši izdaji sta pripravila Aemilius Ludwig Richter (1839) in Emil Friedberg (1879–1881).

2.5. *Codex iuris canonici* (1917 in 1983)

Dne 27. maja 1917, točno 700 let po nastanku Klementin, je papež Benedikt XV. z apostolsko konstitucijo *Providentissima Mater Ecclesia* razglasil nov cerkveni zakonik z naslovom *Codex iuris canonici Pii X. Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV. auctoritate promulgatus*.¹¹³ *Spiritus agens* novega

¹⁰⁹ H. E. Feine, nav. delo, str. 293; in A. Thier, nav. delo, stolp. 894–901.

¹¹⁰ W. Hartmann in K. Pennington, nav. delo; H. E. Feine, nav. delo, str. 271–443; E. J. H. Schrage, nav. delo, str. 84–117; J. A. Brundage, nav. delo, str. 44–69; R. Helmholz, nav. delo, str. 1–32; in R. Kušej, nav. delo (1927), str. 101–121. Besedna zveza *corpus iuris* (»telo prava«) izvira iz Iust. C. 5, 13 pr.: »[...] in omni paene corpore iuris effusam [...]«. O tem H. Kantorowicz, nav. delo, str. 95.

¹¹¹ *Vides non id in animo habuisse correctores Romanos, ut restitueretur decretum, quale a Gratiano compositum esset, sed quale a Gratiano componi debuisset*. E. Friedberg, nav. delo, LXXVIII.

¹¹² R. Helmholz, nav. delo (2015), str. 398.

¹¹³ *Codex Iuris canonici* je ob posredovanju ljubljanskega škofa Gregorija Rožmana leta 1943 v slovenščino prevedel Alojzij Odar (Zakonik cerkvenega prava. Ljudska knjigarna v Ljubljani, Ljubljana 1943).

zakonika, ki je nastajal dvanajst let, je bil kardinal Pietro Gasparri (1852–1934). Veljati je začel 19. maja 1918. V apostolski konstituciji Benedikt XV. poudarja, da »Zelo skrbna mati Cerkev, [...] že od vsega začetka, odkar je začela pokorna Gospodovemu naročilu učiti in voditi vse narode sveta, z zakoni urejala in varovala življenje duhovščine in krščanskega ljudstva.« Cerkev pri tem »ni le skrbelo za to, da so se odpravili zakoni barbarskih ljudstev in da se je njihova divja narava omilila, temveč je tudi samo rimsko pravo – spomenik stare modrosti, ki se po pravici imenuje zapisan razum – oprta na pomoč božje luči, omilila in popravljeno po krščanskih načelih dovršila v takšni meri, da je pripravila, ko se je izboljšalo in deloma ugladilo zasebno in javno življenje, dovolj obširno tvarino za zakone v srednjem in novem veku.«¹¹⁴

Čeprav je po svoji sistematiki, ki je sledila Gajevi trodelbi *personae, res, actiones*, novi zakonik spominjal tako na Obči državljanski zakonik kot tudi na Lancelottijev učbenik *Institutiones iuris canonici* (1563),¹¹⁵ mu je izrazito verski značaj dajala na častitljivo prvo mesto postavljena izpoved katoliške vere (*professio catholicae fidei*).¹¹⁶ *Codex iuris canonici* (1917) se je z uvrstitvijo dogmatičnoteološkega besedila na čelo zakonika približal Justinijanovemu kodeksu. Njegova prva konstitucija je bila namreč edikt *Cunctos populos* cesarjev Teodozija, Gracijana in Valentinijana, s katerim so cesarji krščanstvo razglasili za državno vero rimskega cesarstva.¹¹⁷ Tudi v Justinijanovem kodeksu najdemo nicejsko-carigrajsko veroizpoved,¹¹⁸ katere vsebina je bila povzeta v Zakonik

¹¹⁴ *Neque enim solum barbararum gentium leges curavit Ecclesia abrogandas ferosque earum mores ad humanitatem informandos, sed ipsum quoque Romanorum ius, insigne veteris sapientiae monumentum, quod ratio scripta est merito nuncupatura, divini luminis auxilio freta, temperavit correctumque Christiane perfecit, usque adeo ut instituto rectius ac passim expolito privato et publico genere vivendi, sive aetate media sive recentiore materiam legibus condendis satis amplam paraverit.* Iz apostolske konstitucije *Providentissima Mater Ecclesia* k *Codex iuris canonici*.

¹¹⁵ Vsebinsko Lancelottijevega učbenika povzema naslednji stih: *Personas nos prima docet, resque secunda, tertia dat iudices, crimina quarta premit* (»O osebah nas uči prva (knjiga), o stvareh druga, tretja daje sodnike, četrta pošilja kazniva dejanja.«) R. Kušej, nav. delo (1921), str. 189.

¹¹⁶ R. Kušej, nav. delo (1921), str. 188.

¹¹⁷ Grat. Valent. Th. C. 1, 1, 1: *Cunctos populos, quos clementiae nostrae regit temperamentum, in tali volumus religione versari, quam divinum Petrum apostolum tradidisse Romanis religio usque ad nunc ab ipso insinuata declarat quamque pontificem Damasum sequi claret et Petrum Alexandriae episcopum virum apostolicae sanctitatis.* (»Želimo, da se vsi narodi, ki jim prizanesljivo vladamo, spreobrnejo v vero, ki jo je Rimljanom prenesel božji apostol Peter, kakršna se je ohranila do danes in kar določa, in ki ji zdaj sledita ter jo razlagata papež Damaz in aleksandrijski škof Peter, mož apostolske svetosti.«)

¹¹⁸ Iust. C. 1, 1, 5, 1: Πιστεύοντες γὰρ εἰς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα μίαν οὐσίαν ἐν τρισὶν ὑποστάσει προσκυνοῦμεν, μίαν θεότητα, μίαν δύναμιν, τριάδα ὁμοούσιον. Ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν ὁμολογοῦμεν τὸν μονογενῆ υἱὸν τοῦ θεοῦ, τὸν ἐκ τοῦ θεοῦ θεόν, τὸν πρὸ αἰώνων καὶ ἀχρόνως ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα, τὸν συναΐδιον τῷ πατρὶ, τὸν ἐξ

cerkvenega prava.¹¹⁹ Zakonik je bil iz spoštovanja do zbirke *Liber Extra* razdeljen na pet knjig, v katerih je skupaj 2.414 kanonov. V prvi knjigi so po zgledu splošnega dela nemškega državljanskega zakonika obravnavane splošne določbe (*Normae generales*), v drugi osebe (*De personis*), v tretji knjigi stvari (*De rebus*), v četrti knjigi postopki (*De processibus*) in v peti knjigi kazniva dejanja in kazni (*De delictis et poenis*).

Pij-Benediktov zakonik je veljal do leta 1983, ko ga je papež Janez Pavel II. nadomestil s prenovljenim Zakonikom cerkvenega prava.¹²⁰ Izdajo novega zakonika, ki ga je napovedal že papež Janez XXIII., so narekovale zlasti reforme II. vatikanskega koncila (1962–1965). Janez Pavel II. je poudaril, da mora oblikovanje novega zakonika še vedno temeljiti na starem pravu. To je razvidno iz njegovega kanona 6 (§ 2), ki določa, da je treba »kanone tega zakonika, kolikor vsebujejo staro pravo (*ius vetus*), presojati v smislu kanonskega izročila (*traditio canonica*)«. ¹²¹ S tem je Zakonik cerkvenega prava poudaril kontinuiteto s starim kanonskim pravom, katerega pomembna prvina je bila še posebej v luči splošnih pravnih pravil (*regulae iuris*) tudi rimsko pravo.¹²²

οὗ τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, σαρκωθῆναι ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ τῆς ἁγίας ἐνδόξου ἀειπαρθένου καὶ θεοτόκου Μαρίας, καὶ ἐνανθρωπήσαι σταυρόν τε ὑπομεῖναι, ταφῆναι τε καὶ ἀναστῆναι τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τὰ τε θαύματα καὶ τὰ πάθη, ἅπερ ἐκουσίως ὑπέμεινε σαρκί, γινώσκοντες. (»Verujoči v Očeta, Sina in Svetega duha častimo eno bistvo v treh osebah, eno božanstvo, eno moč, Trojico, ki enega je bistva. Priznavamo edinorojenega Sina Božjega, ki je Bog od Boga, edinorojenega Sina Božjega, ki je iz Očeta rojen pred vsemi veky in je brezčasen ter enega bistva z Očetom, iz katerega in po katerem je bilo vse ustvarjeno, ki je v zadnjih dneh prišel z nebes in se je utelesil po Svetem Duhu in Mariji, sveti slavni vedno devici materi Božji; postal človek in trpel na križu, bil v grob položen in je tretji dan od mrtvih vstal. Priznavamo čudeže in trpljenje tega in istega, ki je enega bistva z Očetom po svoji Božji naravi in enega bistva z nami po svoji človeški naravi.«)

¹¹⁹ O vlogi cesarja Justinijana, ki v cezaropapističnih razmerah poznoantičnega cesarstva ni bil le posvetni, temveč tudi cerkveni poglavar, glej zlasti B. Biondi, nav. delo, str. 14: »Temeljno načelo in vodilo celotne Justinijanove zakonodaje je intimno prepletanje med *imperium* in *sacerdotium*, med človeškim in božjim pravom, in sicer v smislu, da je cesarstvo odvisno in utemeljeno na božjem pravu in katoliški veri.«

¹²⁰ Za triindvajset cerkva vzhodnega obredja je bil leta 1990 sprejet Zakonik cerkvenega prava vzhodnih cerkva (*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* – CCEO).

¹²¹ Can. 6 § 2: *Canones huius Codicis, quatenus ius vetus referunt, aestimandi sunt ratione etiam canonicae traditionis habita.*

¹²² O tem M. Petrak, nav. delo, str. 258, op. 34, in str. 260 in nasl. Rimsko pravo se je do leta 1917 po tedaj veljavnem pravu Katoliške cerkve uporabljalo subsidiarno (*in via suppletiva*). M. Falco, nav. delo, str. 91: »Rimsko pravo je tako prenehalo veljati kot dopolnilno pravo (*come diritto suppletivo*), nadomestilo pa ga je zasebno ozemeljsko pravo (*il diritto privato territoriale*).« Prim. L. Cavalaglio, nav. delo, str. 379. Pregled sodobnega kanonskega prava: H. De Wall in S. Muckel, nav. delo.

3. SKLEP

Z ukinitvijo kanonskopравnih vsebin v učnem programu pravnega študija je usahnila zavest o kanonskopравni tradiciji kot idejnem viru sodobne pravne ureditve.¹²³ Condorelli, Roumy in Schmoeckel ugotavljajo, da je na sodobno pravo vseh evropskih držav odločilno vplivala Cerkev. Kljub temu sta kanonsko pravo in njegov prispevek k evropski pravni kulturi danes skoraj povsem pozabljena. Na pravnih fakultetah se raziskave kanonskega prava danes skorajda ne izvajajo in celo za pravne zgodovinarje ostaja »španska vas«.¹²⁴

Vplivi kanonskega prava so vidni tudi v slovenski zakonodaji.¹²⁵ Naj opozorim le na nekaj najočitnejših primerov. Kanonsko pravo je v obligacijskem pravu pometlo z ostanki rimskopравne ideje o tipski prisili pogodb in dosledno uveljavilo načelno konsenzualnosti pogodbe (9. člen Obligacijskega zakonika – OZ¹²⁶). Dovolilo je še po rimskem pravu načeloma neveljavne pogodbe v korist tretjega (126. člen in nasl. OZ) in pripomoglo k dokončni uveljavitvi instituta direktnega zastopanja (69. člen in nasl. OZ). Čeprav je šlo kanonsko pravo s splošno prepovedjo obrestovanja najbrž onkraj meja ekonomsko sprejemljivega, je s tem odločilno vplivalo na sodobna pravila o kršitvi enake vrednosti nasprotnih dajatev v obligacijskih razmerjih. Iz tega so izšle določbe o oderuštvi (119. člen OZ) in možnosti sodniškega znižanja čezmerno dogovorjenih pogodbениh kazni (252. člen OZ). Kanonsko pravo je razširilo posestno varstvo tudi na nekatera rimskopравna imetniška razmerja, zlasti na najemnike in zakupnike (24. in 32. člen Stvarnopравnega zakonika – SPZ¹²⁷), priposestvanje pa omejilo z zahtevo po kontinuirani dobri veri priposestvo-valca (prvi odstavek 45. člena SPZ). Na področju dednega prava je pripomoglo k obuditvi oporočnega dedovanja in omililo nekatere prestroge obličnostne zahteve. Kanonisti so denimo zagovarjali veljavnost (tujeročne) oporoke, če je bila ta napravljena pred dvema pričama in duhovnikom, pri čemer je mogoče videti neposrednega prednika sodobne notarske oporoke (64. člen Zakona o dedovanju – ZD¹²⁸). Postavili so tudi temelje institutu dedne pogodbe, vpeljali

¹²³ Na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani se je cerkveno pravo kot obvezni predmet predavalo do konca druge svetovne vojne, po osamosvojitvi pa nekaj časa kot zunanji izbirni predmet.

¹²⁴ O. Condorelli, F. Roumy in M. Schmoeckel (ur.), nav. delo, sklepna beseda.

¹²⁵ Podrobna dogmatičnozgodovinska členitev in analiza izbranih institutov civilnega prava, na katere je kanonsko pravo odločilno vplivalo, presega namen tega prispevka.

¹²⁶ Uradni list RS, št. 97/07 – uradno prečiščeno besedilo, 64/16 – odl. US in 20/18 – OROZ631.

¹²⁷ Uradni list RS, št. 87/02, 91/13 in 23/20.

¹²⁸ Uradni list SRS, št. 15/76, 23/78, Uradni list RS, št. 13/94 – ZN, 40/94 – odl. US, 117/00 – odl. US, 67/01, 83/01 – OZ, 73/04 – ZN-C, 31/13 – odl. US in 63/16.

institut izvršitelja oporoke (95. člen ZD) in razširili pasivno podedljivost deliktovnih zahtevkov.

Bistvene poteze kanonistične preobrazbe rimskega pravnega izročila so bile v poudarjanju moralne komponente civilnopravnih razmerij, njihove humanizacije,¹²⁹ v preseganju strogega formalizma in širšemu varstvu posestnih položajev.¹³⁰ Omenjene izboljšave (*emendationes*) rimskopravne tradicije je ob naslonitvi na sklepe poznoantičnih in visokosrednjeveških cerkvenih zborov v *Corpus iuris canonici* vnesla predvsem papeška zakonodaja. Prispevek kanonistike k civilnopravni dogmatiki bi lahko opisali kot fragmentarno nadgradnjo rimskopravnega izročila. To je Laurin posrečeno imenoval *ius Romanum iure canonico emendatum*, tj. o »rinskemu pravu, izboljšanemu s kanonskim pravom«. ¹³¹ Z odmikom od togosti rimskega prava je kanonsko pravo v duhu kanonične pravičnosti (*aequitas canonica*) prevzelo historično poslanstvo rimskega pretorja,¹³² saj je tudi ta s svojimi ukrepi v javnem interesu podpiral, dopolnjeval in popravljaval rimsko civilno pravo:¹³³

*Ius Canonicum potius debet imitari iuris Praetorii aequitatem, quam rigorem iuris civilis. Nam prout praetor ab aequitate sumit fundamentum ita ius Canonicum.*¹³⁴

»Kanonsko pravo mora bolj kot civilnopravno strogost (*rigor iuris civilis*) upoštevati pravičnost po pretorskem pravu (*aequitas praetoris*). Kakor je namreč pretor svojo dejavnost utemeljeval na pravičnosti, tako jo na njej utemeljuje kanonsko pravo.«

Literatura

Piotr Alexandrowicz: *Differentiae Iuris Civilis Et Canonici. The Methodological Premises of an Early Modern German Legal Genre*, v: *Glossae: European Journal of Legal History* 18 (2021), str. 171–202.

Dante Alighieri: *Božanska komedija*. Prevedel Andrej Capuder. Mihelač, Ljubljana 1994.

¹²⁹ »Srednjeveška kristjanizacija prava je bila hkrati njegova humanizacija.« F. Brockhaus, nav. delo, str. 5.

¹³⁰ F. Brockhaus, nav. delo, str. 7.

¹³¹ F. Laurin, nav. delo, str. 260.

¹³² »Es gab in der deutschen Welt dasjenige nicht, was das römische Recht so groß gemacht hatte, das *jus praetorium*, denn dieses war im Mittelalter das *jus canonicum*. [...] das canonische Recht nichts ist, als das *jus aequum* der neueren Zeit.« C. F. Rosshirt, nav. delo, str. 435.

¹³³ Pap. D. 1, 1, 7, 1: *Ius praetorium est, quod praetores introduxerunt adiuvandi vel supplendi vel corrigendi iuris civilis gratia propter utilitatem publicam.*

¹³⁴ F. G. Hispano, nav. delo, str. 258, r. št. 389.

- David L. D'Avray: *Papal Jurisprudence 385–1234, Social Origins and Medieval Reception of Canon Law*. Cambridge University Press, Cambridge 2022.
- Andrae Ioannes: *In sextum Decretalium librum novella commentaria ab exemplaribus variis*. Apud Haeredem Hieronymi Scoti, Benetke 1612.
- Baldus de Ubaldis: *In decretales subtilissima commentaria*. Apud Bernardinum Maiorinum, Benetke 1571.
- William Bassett: *Canon Law and the Common Law*, v: *Hastings Law Journal*, 29 (1978) 6, str. 1383–1419.
- Christoph Becker: *Billigkeit*, v: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte (HRG)*, I., 2008, stolp. 587–592.
- Hans-Jürgen Becker: *Spuren des kanonischen Rechts im Bürgerlichen Gesetzbuch*, v: Reinhard Zimmermann (ur.): *Rechtsgeschichte und Privatrechtsdogmatik*. C. F. Müller Verlag, Heidelberg 1999, str. 159–169.
- Harold Berman: *Law and Revolution, The Formation of the Western Legal Tradition*. Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts) in London 1983.
- Biondo Biondi: *Giustiniano Primo, Principe e legislatore Cattolico*. Pubblicazioni della Università Cattolica del Sacro Cuor, Vita e Pensiero, Milano 1936.
- Friedrich Brockhaus: *Ueber das canonische Recht. Rede bei Antritt des Rektorates der Königlichen Christian-Albrechts-Universität zu Kiel am 5. März 1888*. Universitäts-Buchhandlung, Kiel 1888.
- James A. Brundage: *Medieval Canon Law*. Routledge, London in New York 1995.
- Codex Iustinianus, recognovit Paulus Krueger, volumen secundum, editio stereotypa*, apud Weidmannos, Berlin 1906.
- Francesco Calasso: *Medioevo del diritto: Le fonti*. Giuffrè, Milano 1954.
- Francesco Calasso: *Storia e sistema delle fonti del diritto comune, I. Le origini*. Giuffrè, Milano 1938.
- Lorenzo Cavalaglio: *Traditio Canonica and Legal Tradition*, v: *Monitor Ecclesiasticus*, 129 (2014), str. 377–408.
- Codex Iuris Canonici, Zakonik cerkvenega prava*. Prevedel Alojzij Odar. Ljudska knjigarna v Ljubljani, Ljubljana 1943.
- Martinus Chemnitius: *Examen Concilii Tridentini*. Schlawitz, Berlin 1861.
- Orazio Condorelli, Franck Roumy in Matthias Schmoeckel (ur.): *Der Einfluss der Kanonistik auf die europäische Rechtskultur*, Bd. 1: *Zivil- und Zivilprozessrecht*, Böhlau, Köln, Weimar in Dunaj 2009.
- Gustave D'Espinay: *De l'influence du droit canonique sur la législation française*. Recueil de l'Academie de législation de Toulouse, Typographie de Bonnal et Gibrac, Toulouse 1856.

- Heinrich De Wall in Stephan Muckel: *Kirchenrecht, Ein Studienbuch*. C. H. Beck, München 2017.
- Wim Decock: *Theologians and Contract Law, The Moral Transformation of the Ius commune (ca. 1500–1650)*. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden in Boston 2013.
- Decretum Gratiani, emendatum, et notationibus illustratum; vna cum glossis; Gregorij 13. pont. max. iussu editum. Ad exemplar Romanum diligenter recognitum*, Benetke 1605.
- Digesta Iustiniani Augusti (recog. Mommsen, T.), Vol. I in II*. Apud Weidmannos, Berlin 1870.
- Gero Dolezalek in Dieter Nörr: *Die Rechtssprechungssammlungen der mittelalterliche Rota, v: Helmut Coing: Hanbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte, Erster Band, Mittelalter (1100-1500)*. C. H. Beck, München 1973, str. 849–856.
- Gero Dolezalek: *Rota, v: Adalbert Erler in Ekkehard Kaufmann (ur.): Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte (HRG), IV., Berlin 1990, stolp. 1148–1152.*
- Mario Falco: *Introduzione allo studio del Codex iuris canonici*. Fratelli Bocca, Torino 1925.
- Pio Fedele: *Nihil alius est aequitas quam Deus, v: Études d'histoire du droit canonique, 1. zvezek*, Sirey, Pariz 1965, str. 73–87.
- Hans Erich Feine: *Kirchliche Rechtsgeschichte, Die katolische Kirche. 4. izdaja*, Böhlau Verlag, Köln in Gradec 1964.
- Fortvunio Garcia Hispano: *Tractatvs de vltimo fine ivris civilis et canonici*. Apud Ioannem Gymnicum, Köln 1585.
- Wilfried Hartmann in Kenneth Pennington (ur.): *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period 1140–1234. From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX. The Catholic University of America Press, Washington D. C. 2008.*
- Wilfried Hartmann in Kenneth Pennington (ur.): *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law. The Catholic University of America Press, Washington D. C. 2016.*
- Charles Homer Haskins: *The Renaissance of the Twelfth Century*. Harvard University Press, Boston 1927.
- Richard Helmholz: *Canon Law and Roman Law, v: The Cambridge Companion to Roman Law*. Cambridge University Press, Cambridge 2015.
- Maximilian Herberger: *Juristen, böse Christen, v: Adalbert Erler in Wolfgang Stammler (ur.): Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte (HRG), II., Berlin 1978, str. 482–483.*

- Hostiensis (Henrici de Segusio): *Summa aurea, ad vetustissimos codices summa fide diligentiaque nunc primùm collata*. Benetke 1574.
- Constantin Hohenlohe: *Einfluß des Christentums auf das Corpus juris civilis, Eine rechtshistorische Studie zum Verständnisse der sozialen Frage*. Hölder-Pichler-Tempsky, Dunaj 1937.
- Adam Huth: *Jus canonicum ad libros V. Decretalium Gregorii IX. explicatum et per queationes ac responsa in methodum brevem et claram redactum*. Mathias Wolff, Augsburg 1732.
- Inocenc IV: *Commentaria Innocentii Quarti pont. maximi super libros quinque Decretalium*, Frankfurt na Majni 1570.
- Niels Jansen: *The Making of Legal Authority, Non-legislative Codifications in Historical and Comparative Perspective*. Oxford University Press, Oxford in New York 2010.
- Georg Jellinek: *Allgemeine Staatslehre*. 3. izdaja, Julius Springer, Berlin 1929.
- Rudolf von Jhering: *Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung*, 1. del. 4. izdaja, Breitkopf in Härtel, Leipzig 1878.
- Tomaž Jurca: *Dva meča. Novo razmerje moči med Cerkvijo in državo*. *Studia humanitatis*, Ljubljana 2010.
- Hermann Kantorowicz: *Studies in the Glossators of the Roman Law: Newly Discovered Writings of the Twelfth Century, ed. and explained by Hermann Kantorowicz. With the collab. of W. W. Buckland*. University Press, Cambridge 1938.
- Max Kaser in Karl Hackl: *Das römische Zivilprozessrecht*. Zweite Auflage, C. H. Beck, München 1996.
- Stefan Killermann: *Die Rota Romana: Wesen und Wirken des päpstlichen Gerichtshofes im Wandel der Zeit*. Peter Lang, Frankfurt na Majni 2009.
- Karl Köhler: *Luther und die Juristen*. Gotha 1873.
- Janez Kranjc: *Zametki naravnega prava v tekstih rimskih klasičnih pravnikov*, v: *Zbornik znanstvenih razprav*, L (1990), str. 141–166.
- Janez Kranjc: *Zgodovinsko ozadje evropskega združevanja*, v: *Zbornik znanstvenih razprav*, L (1997), str. 219–252.
- Rado Kušej: *Cerkveno pravo katoliške cerkve s posebnim ozirom na razmere v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev*. Založba juridične fakultete, Ljubljana 1927.
- Rado Kušej: *Codex iuris canonici in njegov pomen za cerkev in državo (1921)*, v: *Zbornik znanstvenih razprav*, 1921.
- Peter Landau: *Kanonisches Recht und Romische Form. Rechtsprinzipien im Altesten Romischen Kirchenrecht*. Werner Bockenforde zum 65. Geburtstag Gewidmet, v: *Der Staat*, 32 (1993) 4, str. 553–568.

- Peter Landau: "Aequitas" in the "Corpus iuris canonici", v: *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, 20 (1994), str. 95–104
- Peter Landau: *Pacta sunt servanda. Zu den kanonistischen Grundlagen der Privatautonomie*, v: Mario Ascheri in Friedrich Ebel (ur.): *Ins Wasser geworfen und Ozeane durchquert*, Festschrift für Knut Wolfgang Nörr. Böhlau, Köln, Weimar in Dunaj 2003.
- Hermann Lange: *Römisches Recht im Mittelalter, I, Die Glossatoren*. C. H. Beck, München 1997.
- Hermann Lange in Maximiliane Kriechbaum: *Römisches Recht im Mittelalter, II, Die Kommentatoren*. C. H. Beck, München 2007.
- Franz Laurin: *Introductio in corpus juris canonici: cum appendice brevem introductionem in corpus juris civilis continente*. Friburg, Bresgau in Dunaj 1889.
- Ana Lavrič: *Svetniški zavetniki ljubljanskih baročnih akademij in društev*, v: *Kronika*, 57 (2009), str. 301–316.
- Christoph Link: *Kirchliche Rechtsgeschichte, Kirche Staat und Recht in der europäischen Geschichte von Anfängen bis ins 21. Jahrhundert*. 3. izdaja, C. H. Beck, München 2017.
- Friedrich Maassen: *Beiträge zur Geschichte der juristischen Literatur des Mittelalters, insbesondere der Decretisten-Literatur des XII. Jahrhunderts*, Dunaj 1857.
- Friedrich Maassen: *Geschichte der Quellen und Literatur des kanonischen Rechts im Abendland bis zum Ausgang des Mittelalters, Bd. 1*. Verlag von Leuschner und Lubensky. Pariz, Torino, Firenze in Oxford 1870.
- Frederic William Maitland: *Roman Canon Law in the Church of England*. Methuen & Co., London 1898.
- Charles Munier: *Droit canonique et Droit romain d'après Gratien et les Décrétistes*, v: *Études d'histoire du droit canonique*, zvezek II, Sirey, Pariz 1965, str. 943–954.
- Aleš Novak: *Pravo med vero in razumom – pravna filozofija Tomaža Akvinskega*, v: *Pravnik* 55 (2000), str. 745–768.
- Dieter Nörr: *Die Entwicklung des Corpus iurisi canonici*, v: Helmut Coing: *Hanbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte, Erster Band, Mittelalter (1100-1500)*. C. H. Beck, München 1973, str. 835–846.
- Dieter Nörr: *Die kanonistische Literatur*, v: Helmut Coing: *Hanbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte, Erster Band, Mittelalter (1100-1500)*. C. H. Beck, München 1973, str. 834–382.

- Knut Wolfgang Nörr: *Romanisch-kanonisches Prozessrecht, Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus*. Springer, Tübingen 2012.
- Peter Oestmann: *Wege zur Rechtsgeschichte: Gerichtsbarkeit und Verfahren*. Böhlau Verlag, Köln, Weimar in Dunaj 2015.
- Marko Petrak: *Kanonsko pravo i hrvatski pravni sustav (1)*. Pravni izvori i pravna načela, v: *Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu*, 70 (2020) 2-3, str. 251–286.
- Kenneth Pennington: *Legista sine canonibus parum valet, canonista sine legibus nihil*, v: *Bulletin of Medieval Canon Law* 34 (2017), str. 249–259.
- Jean Portemer: *Recherches sur les „Differentiae juris civilis et canonici“ au temps du droit classique de l'Église : I. l'expression des „differentiae“*. Université de Paris, Jouve, Pariz 1946.
- Pierre Rebuffus: *Concordata inter sanctissimum dominum nostrum papam Leonem decimum, & sedem apostolicam, ac christianissimum dominum nostrum regem Franciscum huius nominis primum, & regnum aedita. Cum interpretationibus aegregij viri D. Petri Rebuffi, Galeotus Pratensis, Papeška država 1545*.
- Conrad Franz Rosshirt: *Dogmengeschichte des Civilrechts*. Akademische Buchhandlung von Ernst Mohr, Heidelberg 1853.
- Friedrich Carl von Savigny: *System des heutigen römischen Rechts*. 1. del, Veit und Comp, Berlin 1840.
- Sigismund Scaccia: *Tractatus de judiciis Causarum Civilium, Criminalium & Haereticalium, Liber Primus*, Esaia Fellgibellus, Frankfurt in Leipzig 1669.
- Ulrike Schultz, Anja Böning, Ilka Peppmeier in Silke Schröder: *De jure und de facto: Professorinnen in der Rechtswissenschaft: Geschlecht und Wissenschaftskarriere im Recht*, Nomos Verlag, brez kraja 2018.
- Steffen Schlinker: *Rechtsgeschichte*, Ein Studienbuch, C. H. Beck, München 2021.
- Mathias Schmoeckel: *Kanonisches Recht, Geschichte und Inhalt des Corpus iuris canonici*, Ein Studienbuch. C. H. Beck, München 2020.
- Eltjo J. H. Schrage: *Utrumque Ius, Eine Einführung in das Studium der Quellen des mittelalterlichen gelehrten Rechts*. Schriften zur Europäischen Rechts- und Verfassungsgeschichte, Bd. 8. Duncker & Humblot, Berlin 1992.
- Johann Friedrich von Schulte: *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts, von Gratian bis auf Papst Gregor IX.*, 1 Bd. Ferdinand Enke, Stuttgart 1875.
- Johann Friedrich von Schulte: *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts, von Papst Gregor IX. bis zum Concil von Trient*, 2 Bd.. Ferdinand Enke, Stuttgart 1877.

- Rudolph Sohm: Kirchenrecht, 1. del. München in Leipzig 1923.
- Andreas Thier: Corpus iuris canonici, v: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte (HRG), I., 2008, stolp. 894–901.
- Ioannes Baptista Umberg in drugi: Enchiridion Symbolorum, Definitionum et declarationium de rebus fidei et morum, Freiburg 1928.
- Ferdinand Walter: Lehrbuch des Kirchenrechts aller christlichen Confessionen. 13. izdaja, Adolph Marcus, Bonn 1861.
- Hermann Weber: Die Exegese aus der kirchlichen Rechtsgeschichte, v: Die rechtsgeschichtliche Exegese. 2. izdaja, C. H. Beck, München 1993.
- Max Weber: Wirtschaft und Gesellschaft, v: Grundriss der Sozialökonomik, III. Abt., Tübingen 1922.
- Franz Wieacker: Privatrechtsgeschichte der Neuzeit, Unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung. 3. izdaja, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2016.
- Anders Winroth: Gratian and His Book: How a Medieval Teacher Changed European Law and Religion, v: Oxford Journal of Law and Religion, 2021, str. 1–15.
- Anders Winroth: The Making of Gratian's Decretum. Cambridge University Press, Cambridge 2004.
- Anders Winroth in John C. Wei (ur.): The Cambridge History of Medieval Canon Law. Cambridge University Press, Cambridge 2022.
- Eugen Wohlhaupter: Aequitas canonica: eine Studie aus dem kanonischen Recht. F. Schöningh, Paderborn 1931.
- Udo Wolter: Ius canonicum in iure civili, Studien zur Rechtsquellenlehre in der neueren Privatrechtsgeschichte. Böhlau Verlag, Köln in Dunaj 1975.
- Udo Wolter: Das Prinzip der Naturalrestitution in § 249 BGB, Herkunft, historische Entwicklung und Bedeutung. Duncker & Humblot, Berlin 1985.
- Zakonik cerkvenega prava = Codex iuris canonici: razglašen z oblastjo papeža Janeza Pavla II. Družina, Ljubljana 2007.

Znanstveni članek

UDK: 348:27:34(37)

ŽEPIČ, Vid: *Corpus iuris canonici* – nastanek in pomen srednjeveške zbirke cerkvenega prava v klasični dobi kanonistike**Pravnik, Ljubljana 2021, let. 76 (138), št. 5-6**

Preplet učenih pravnih tradicij rimskega in kanonskega prava v srednjeveški Evropi se označuje kot oboje pravo (*ius utrumque*). Srednjeveško kanonsko pravo je bilo univerzalno pravo, zraslo iz cerkvenopravnih in rimskopravnih virov, ki je bilo v svojem bistvu delo sholastične cerkvenopravne znanosti (kanonistike) in papeške zakonodaje. Prispevek oriše tristoletno nastajanje in vsebino zbirk kanonskega prava v klasični dobi kanonistike med 12. in 14. stoletjem. Obdobje zaznamuje zasebna zbirka, znana kot Gracijanov Dekret (1140), najobsežnejša srednjeveška uradna kodifikacija *Liber Extra* (1234) ter njeni dodatki *Liber Sextus* (1298), Klementine (1317) in Ekstravagance. Poslanstvo papeške zakonodaje je bilo nadgradnja rimskega prava v luči evangelijskih zapovedi in teološkega nauka. Srednjeveška pravotvorna dejavnost rimske Cerkve, ki je spominjala na vlogo rimskega pretorja, je bistveno pripomogla k recepciji rimskopravnega izročila v družbi, prepojeni z vrednotami krščanske morale.

Ključne besede: kanonsko pravo, rimsko pravo, recepcija rimskega prava, Katoliška cerkev, kodifikacija, Zakonik cerkvenega prava, krščanstvo, srednji vek.

Scientific Article

UDC: 348:27:34(37)

ŽEPIČ, Vid: *Corpus Iuris Canonici* – The Genesis and Significance of Medieval Collection of Ecclesiastical Law in the Classical Period of Canonist Science**Pravnik, Ljubljana 2021, Vol. 76 (138), Nos. 5-6**

The intertwinement of Roman (civil) law and canon law in the medieval Europe is commonly designated as “both laws” (*ius utrumque*). Medieval canon law was a universal law, which emerged from ecclesiastical as well as ancient Roman legal sources and was at its core a product of scholastic ecclesiastical science of canon lawyers as well as papal legislation. The article outlines three centuries of development and the core content of ecclesiastical legal collections in the period of the classical age of canonist science (12th–14th centuries). The period is characterised primarily by the private collection of canon sources *Decretum Gratiani* (1140), the most extensive medieval official codification – *Liber Extra* (1234) as well as its additions *Liber Sextus* (1298), *Clementinae* (1317) and *Extravagantes*. The mission of the papal legislation was to upgrade Roman law provisions in the light of Gospel and theological teachings. The law-making activity of the Church, resembling the vocation of Roman *praetor*, facilitated the reception Roman law in a society governed by the values of Christian morality.

Key words: Canon law, Roman law, reception of Roman law, Catholic Church, codification, Code of Canon Law, Christianity, Middle Ages.